

מועצה לשימור
אתרי מורשת בישראל

אתרים

לגעת בעבר ולשמרו למחר

גיליון מס' 52

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ■ תמוז תשע"ג ■ יוני 2013 ■ www.shimur.org.il

ליוסי פלדמן בהוקרה

- פגישה אישית עם ח"כ איתן כבל, יו"ר שדולת השימור בכנסת
- אדריכלות: וינה בהדר הכרמל
- "בנתיבי העפלה" - מאגר מידע ממוחשב במחנה המעפילים עתלית
- שיתוף ציבור וחלקו בשימורה של המורשת התרבותית
- שבוע שימור אתרים תשע"ג

משרד התרבות והספורט אורלי פרומן, וראש מינהל התרבות שמעון אלקבץ. קרוב ל-80,000 מבקרים פקדו את האתרים ודומה שמפעל זה הולך ותופס מקום בתודעה הישראלית. תודה מיוחדת למחלקת החינוך שלנו שריכזה את היום המוצלח הזה ולדוברת המועצה איריס הרפז, שיחד עם דוברת משרד התרבות והספורט אור דורון יצרה הד תקשורת לאירועים.

תודות לעו"ד צבי האוזר

צביקה, שבמשך שנים צעד איתנו ב"סמטאות ובמרחבי השימור" בארצנו, שימש בארבע השנים האחרונות כמוכיר הממשלה. עשייתו הרבה והאופן הייחודי והמיוחד בו הוליך את הדברים, זכו לשבחם ולהערכה רבה, כפי שבאו לידי ביטוי בדברי הפרידה של ראש הממשלה בנימין נתניהו: "אני מודה למזכיר הממשלה צבי האוזר על תרומתו ועל עבודתו המקצועית בארבע השנים האחרונות. האוזר ליווה את עבודת הממשלה בשנים מאתגרות ומרתקות למדינת ישראל, ואני בטוח שהוא ימשיך לתרום למדינת ישראל". מבחינת המועצה לשימור אתרים היו אלה ארבע שנים של פריחה מלאה עשייה, כשבמרכז עמדה הובלת החלטת הממשלה על העצמת אתרי המורשת. עוד ידובר רבות בעשייתו זו שהביאה אותנו למחוזות חדשים בתחומי השימור, אך לעת עתה, תודה גדולה לך צביקה על תרומתך המיוחדת ונשמח להמשיך פעילות משותפת בעתיד.

פרידה מלישע קלעי ז"ל

לפני כחודש נפרדנו מאיש יקר ומיוחד, אלישע קלעי, בן תל יוסף, איש תרבות ותעשייה. נפגשנו בשנת 2006, לאחר שבערוץ 10 שודרה כתבה על מצבו הקשה של צריף הנשיא יצחק בן צבי ורעייתו רחל ינאית בבית קשת. מאז אותו מפגש חברנו לאלישע שסייע בשימור ובשיקום הצריף וליווה את המועצה בפעולות רבות נוספות. אלישע, הצעיר הנצחי, הסקרן, הערכי, נפטר בטרם עת. עם המשפחה אבילה גם מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. שלכם, יהי זכרו ברוך ■

עמרי שלמון

חברים, נאמני שימור, קוראים יקרים,

לא אחת אנו נשאלים "למה שימור? הרי החיים נמשכים ומבטנו קדימה..." "לא שאלו אותנו מה היה, לא חשוב מה יהיה" ועוד כהנה וכהנה. שאלות ותהיות.

תשובות לסוגיות אלה ראוי שתהיינה אמינות, נוגעות בדבר, חוברות למחשבה וללב, וחשוב שתייצרנה מודעות ברמה האישית וברמה הלאומית. חשוב שנדע להתמודד בשכל ישר ובשלמות עצמית מול ניסיון, בחלק קטן מהמקרים בתום לב, להוביל מגמות הקובעות כי לעבר אין ערך. גם אם לשימור מצטיירת לעתים תרמית אנכרוניסטית של תוצר שמשמעותו שמרנות וקיבעון, עלינו לעמוד מול גישות אלה, שכן מדובר כאן בתרבות של עם וארץ. בתרבות, כמעט כמו בגיאולוגיה, קיימים תהליכים של שבר ובנייה הדרושים התמודדות יום יומית, ולהיכרות עם העבר חשיבות עצומה בהבנת כל התהליך שהשלכות לו לעתיד.

השימור משול לעץ גדול, ובדומה לעץ הוא יונק משורשיו. אנו רואים עצמנו כאחראים על השורשים הללו, "בטן האונייה" בה מתרחשות הפעולות המזינות תנועה וחיים. מכאן שלא אנכרוניסטי הוא השימור, לא מיושן ולא מעכב צמיחה, שכן ללא שורשים אין לעץ נוף.

שבוע שימור אתרים

שבוע שימור אתרים הסתיים בקרוב לכ-40 פעילויות: סיורים, אירועי זמר וסיפור, ימי עיון וסיורי בתים מבפנים. האירוע המרכזי, ערב הוקרה ליוסי פלדמן, התקיים באתר הפרדסנות ע"ש מינקוב ברחובות. היה זה מפגש מיוחד עם סיפורי המועצה, אנשיה, מייסדיה, ופכים קטנים מלאי עניין והומור. הערב הופק בעזרת יוסי אלפי, נטע רוזנבלט, סמנכ"לית המועצה חומי נובנשטרן ועובדי המועצה. תודות לעושים במלאכה.

יום העצמאות

זו השנה השלישית ברציפות, נפתחו לציבור הרחב 65 אתרי מורשת בחג העצמאות, בשיתוף משרד התרבות והספורט ובגיבוי וסיוע צמוד של שרת התרבות והספורט ח"כ לימור לבנת, המנהלת הכללית של

חשיבותו של אזור החיץ - Buffer Zone בהתייחס לאתרים לשימור, מרקמים או נופים אורבניים

פרופ' אדריכל סעדיה מנדל - יו"ר הוועד המנהל, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

בת שלמה (צילום: רן חדוותי)

יזומות כאלה עלולות להתעורר בעתיד ועלינו לעמוד על המשמר מאחר שמבחינה סטטוטורית אזור החיץ של בת שלמה אינו מובטח. עיין כרם: כבר זה שבפאתי העיר ירושלים נמצא במצב דומה. מעבר לערכי השימור המשמעותיים ביותר שנמצאים בתוך הכפר, הוא מהווה ערך נופי בלתי רגיל לבאים מכל הכיוונים. הסוגייה - כיצד מבטיחים את שימורם של 'מבטים' אלה - עדיין עומדת לרגלי כל העוסקים בתכנון באזור זה.

אלה היו שתי דוגמאות מני רבות. מאחר שהחוק אינו עומד לצדנו, עלינו להתמיד ולעמוד על המשמר. כל עוד לא יחול שינוי משמעותי בחוק התכנון והבנייה, משאת נפשם של רבים - אדריכלים ופוליטיקאים - מוטלת עלינו החובה להפעיל את שיקול הדעת התכנוני, לעמוד מול ועדות התכנון ולקוות שנוכח לאוזן כרויה ■

כמו בני האדם, כך גם מבנים לשימור זקוקים למרחב מחיה או בשפת תכנון "אזור חיץ" Buffer zone באנגלית.

לצערנו, חוק התכנון והבנייה במתכונתו הנוכחית אינו מכיר במושג זה. לכל תכנית בניין ערים ישנו "קו כחול" המקיף אותה. הווה אומר שכל מה שמצוין בקווים או במילים לגבי התכנית תקף אך ורק לגבי מה שבתוך תחומי "הקו הכחול". כל הטעונונים הנוגעים לשטחים שמעבר לקו הכחול אינם נחשבים ואינם רלוונטיים. ההמצאה המכונה תב"ע (תכנית בניין ערים) נקודתית, גרמה וממשיכה לגרום לאסונות אורבניים ואדריכליים, בעיקר משום שתכנית כזו מתייחסת לתחום המצומצם של "הקו הכחול".

ברצוני להסב את תשומת לבם של המתכננים ושל רשויות התכנון לחשיבותו של המושג "אזור חיץ" בהקשר לשימור ולהביא דוגמאות.

בת שלמה: בעלי קרקעות בסביבתה של המושבה הוותיקה יזמו הקמת כפר נופש בשטחים חקלאיים שבתוך האגן הוויזואלי של המושבה. כל זאת כמובן בשטחים שמעבר לקו הכחול של התב"ע התקפה. מעבר לערכי שימור הנמצאים בתוך המושבה, הערך העליון שלה הוא "ברישומה בנוף". במילים אחרות, מדובר במבטים ממרחק, לעבר 14 בתים השוכנים לאורך רחוב אחד וטובלים באינסוף גווני ירוק.

מבחינה פורמלית, צדקו אלה שטענו שכפר הנופש המוצע אינו פוגע בשימורה של בת שלמה אך רק לכאורה, כאשר מתעלמים מן "האגן הוויזואלי" של בת שלמה - קרי "אזור החיץ"! בקושי רב עלה בידי כל אלה אשר התגייסו לתמוך בהתנגדות לתכנית כפר הנופש לדחותה.

ראש העין – אירוע חנוכת השלט ליד הגרעין הכלכלי הראשון (צילום: אילן פורת)

פרנסתם כל אותם שהיו כאן לפנינו. אלו נושאים המעסיקים אותי גם בסיורי מסביב לעולם. בצד השליחות המקצועית שלשמה אני יוצא, אני משתדל לבקר באתרים ובמתחמים היסטוריים, ללמוד את תולדות המקום, לראות וללמוד כיצד משמרים ולהביא אתי בשושי את רשמי. שכן, בארץ שלנו שכיות חמדה לאינספור שעלינו ללמוד לשמון למעננו ולמען הדורות הבאים, הן בשל חשיבותן ההיסטורית והן בשל ערכן התרבותי והאסתטי. עלינו לכבד את העבר ולזכור ש"אין בית אשר נבנה מהתקרה". כל דור הוא חוליה בשלשלת ארוכה, נדבך על גבי נדבך וחובתנו לשמר את כל הנדבכים הללו.

**מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל פועלת למען השימור
בראש העין, בשיתוף העירייה והתושבים. כתושב העיר, מהי
לדעתך תרומת הפעילות הזו להתפתחותה?**

כאמור, נולדתי וגדלתי בראש העין ואני חי בה עד היום. אתריה ההיסטוריים הם חלק ממסכת חיי למן הגשר ברחוב יהודה הלוי ועד המגדל ברחוב הירקון והשוק (מחנה א' – הגרעין הכלכלי הראשון), אך הם גם נקודות ציון בתולדות הארץ. כיום, כאשר אני מסייר בעיר ורואה כיצד העירייה ותושבי העיר, בשיתוף המועצה לשימור אתרים וגופים נוספים, מצליחים לקדם פרויקטים שישמרו את עברה, אני נמלא גאווה ואופטימיות. הנה לפנינו עדות לכך שהדבר אפשרי. אלו הן התחלות והשינוי אינו מתרחש בן לילה, אך אין לי ספק שתהליכים מעין אלה יסייעו להתפתחותה של העיר. כבר היום מתקיימים אירועים ופעילויות המתמקדים בתחום שימור המורשת המקומית, כמו מפעל התיעוד של "ישראל נגלית לעין", חנוכת שלטים באתרים היסטוריים, סיורים בדגש שימור ומורשת ועוד. אירועים אלו מושכים אליהם את בני המקום וציבור רחב של מתעניינים מרחבי הארץ. אני צופה שככל שיתפתח התחום, תגדל תרומתו לעיר, הן מבחינה חינוכית וערכית, הן מבחינה תיירותית והן מבחינה כלכלית.

כיצד הגעת לפעילותך כיו"ר שדולת השימור בכנסת?

אחד הנושאים שהובילו אותי לפעילות היה המאבק הציבורי על שימור המושבה הטמפלרית שרונה (הקרית) בתל אביב, שבמסגרתו נחשפתי לחשיבות מעורבותם של אנשי ציבור במאמצים לשימור המורשת. במהלך המאבק, נשאתי דברים באירוע שהתקיים בשנת 2005 באלוני אבא, לשעבר המושבה הטמפלרית ולדהיים. הכינוס התקיים לכבוד השקתו של היין "פורטאלון", בו השתתפו מאות אנשים. על גב בקבוקי היין הודבקה תווית שהינה העתק של התווית שהודבקה על בקבוקי יין שיוצרו לפני יותר מ-100 שנה ביקב בשרונה. את התווית העביר לי קיבי אלון מזכיר הממשלה לשעבר עו"ד צבי האורז שמצא אותה באוספיו של אביו, וההכנסות ממכירת היין הוקדשו בחלקן למאבק למען שימור המושבה שרונה.

רקע אישי:

נולדתי בראש העין בשנת 1959, להורים אשר עלו מתימן עשור קודם לכן. אני נשוי, אב לארבע בנות ומתגורר בראש העין. בילדותי קיבלתי חינוך דתי ולמדתי במדרשיית "נועם". לאחר מכן למדתי תקופה קצרה ב"ישיבת הנגב" שבנתביבות. במסגרת השירות הצבאי התנדבתי לצנחנים ושירתתי כלוחם וכמ"כ בגדוד 202. עד היום אני מתנדב למילואים ומשרת בחטיבה 55 של הצנחנים.

לאחר השירות הצבאי פניתי ללימודים באוניברסיטה העברית, שם השקעתי את עיקר המאמצים בפעילות פוליטית באגודת הסטודנטים, בין השאר כסגן וכיו"ר האגודה. במקצועי אני יועץ ויוזם בתחום השיכון, הבנייה והנדל"ן. כיהנתי כחבר במועצת המנהלים של חברת "השטיח המעופף" ואני בעל חברה לניהול ויזום פרויקטים.

בטרם נבחרתי לכנסת, עבדתי כעוזר ויועץ לשר החקלאות, עוזר אישי ליו"ר מפלגת העבודה ויועץ מקצועי ואישי לשר הבינוי והשיכון. בכנסת ה-14 וה-15 שימשתי כח"כ לתקופת כהונה חלקית ומהכנסת ה-16, אני משמש כח"כ לתקופת כהונה מלאה. בכנסת ה-17 כיהנתי כשר בלי תיק.

מהם הנושאים עליהם אתה שם דגש בפעילותך כחבר כנסת?

במסגרת תפקידי אני פעיל בנושאים מדיניים וחברתיים כגון חוקי וביטחון, מערך המילואים והשוויון בנטל, חוקי העבודה, חוקי הצרכנות ועוד. בכנסת הנוכחית אני מתכוון להמשיך לפעול בתחומים אלה, בדגש על נושא הקמת רשות דיור לאומית, נושא התעסוקה לגילאי 50 פלוס ונושא המשפחה.

במשך השנים שימשתי כחבר בוועדות הכנסת השונות, בהן ועדת חוקי וביטחון, ועדת חוק ומשפט, ועדת הפנים והגנת הסביבה, ועדת הכנסת ועוד. בד בבד אני פעיל בשדולות. בין היתר אני מכהן כיו"ר השדולה למען חיילי המילואים, יו"ר השדולה למען בעלי החיים, יו"ר השדולה למען בני ה-50 פלוס בשוק העבודה, חבר בשדולה לעידוד, טיפוח וחיזוק החיילים/לות המשוחררים/רות, חבר בשדולה לעידוד התרבות והאמנות בישראל, וכמובן יו"ר השדולה לשימור אתרי מורשת.

במהלך שנותי בכנסת העברתי עשרות חוקים בנושאי זכויות עובדים, צרכנות, מילואים, זכויות בעלי חיים, איכות הסביבה ורבים אחרים, בהם חוק החזר מוצרים, חוק המילואים, חוק הרבעונים, חוק עבודת נשים הרות, חוק המענקים וחוק זכויות בעלי חיים.

מהם ערכי השימור בעיניך?

בעצם מהותי ומתוך החינוך השורשי שקיבלתי, אני נטוע בארץ וניזון מעברה. אדגים זאת באחד הסיפורים שהשפיעו עלי מילדותי: בכניסה לראש העין, מצוי מחלף אבן העזר. במקום זה נערך קרב בין הפלישתים אשר חנו באפק לבין בני ישראל. הקרב הסתיים במפלה כבדה לבני ישראל שבה נפלו 30,000 איש וארון הברית נשבה. סיפורים אודות אירועים מסוג זה עיצבו אותי ולמעשה מעצבים אותי עד היום. שימור אתרים היסטוריים הינו תיעוד המשכה של הסאגה הזו שהחלה בימי אברהם אבינו. זהו התחום החושף את המשכן של אבני הדרך בתולדות העם והארץ, שהן המפתח לקיומנו, רצף של אירועים הקשורים זה בזה כאשר העבר מלווה את ההווה ומשפיע על העתיד.

שימור אתרים לדידי אינו עניין נדל"ני אלא הצגת מהות קיומנו. הוא מאפשר לנו לראות ולבחון כיצד חיו קודמינו וכיצד התפתחנו מתוך מה שהותירו אחריהם. באופן אישי, מרתק אותי לראות את השתקפות העבר בחיינו, כמו להביט בציורים ישנים ולראות כיצד התנהלו חיי היום יום בעבר, מה לבשו, מה אכלו, היכן התגוררו וכיצד מצאו את

בית פרומין בירושלים

שרונה בתל אביב (צילומים: אלכס ליבק)

בית העצמאות בתל אביב

כבר רואים בה את השינוי. חֶשְׁבו כיצד הייתה נראית העיר אלמלא המאבקים הללו אותם הובילה המועצה. כיום אנו רואים יישובים ברחבי הארץ שאימצו את השימור כחלק מהתפיסה התכנונית שלהם כמו זכרון יעקב, מזכרת בתיה ורבים אחרים. שימור הוא לעתים יקר, ואולי יותר זול לבנות קניון או מגדל, אבל יותר ויותר יזמים מבינים את הכוח שיש בשימור ובשילוב הישן עם החדש. לא תמיד התוצאות מביעות את מה שהיינו רוצים לראות מבחינת השימור ולכן שמה היום המועצה דגש על הפצת הידע המקצועי באמצעות ימי עיון ופרסומים. בצד הפעילות לשימור פיזי, שחלקו מתבצע על ידי צוותי השימור שלה, עוסקת המועצה בחינוך לשימור ולמורשת ההתיישבות ומטפלת בהגברת המודעות הציבורית לחשיבות הנושא. היא מהווה "מטרייה" לכ-130 אתרי ביקור ומוזאונים לתולדות היישוב ומפעילה בעצמה תשעה מהאתרים הללו. המועצה הינה עמותה ולא רשות ממשלתית הפועלת מתוקף החוק, ועם זאת מצליחה לשנות את התפיסה ביחס לשימור.

אני רואה הישג גדול בכל מה שנעשה עד כה וסבור שעל המועצה להמשיך במגוון התפקידים שנטלה על עצמה, בדגש על ההתמקצעות ועל הגברת המודעות. כולי תקווה שבמאמצים משותפים נוכל להגיע לשלב בו השימור יהווה מרכיב טבעי בכל המערך התכנוני והציבורי בארץ ■

בעבר הובילה את שדולת השימור בכנסת ח"כ לשעבר אורית נוקד, וכמי שמתעניין בתחום סייעתי ככל האפשר, לדוגמה בעבודה מול מינהל מקרקעי ישראל. מאוחר יותר פנה אלי יוסי פלדמן, המנכ"ל הראשון של מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, ולמעשה "רתם" אותי לשמש כיו"ר השדולה ביחד עם ח"כ לשעבר זבולון אורלב.

מהן פעולותיה של שדולת השימור?

שדולת השימור פועלת על מנת לסייע בקידום מטרותיה של מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. בכנסת הקודמת ניהלנו ח"כ לשעבר זבולון אורלב ואני מאבקים על גיוס תקציבים ועל הצלת אתרים בעלי חשיבות לאומית כולל בית פרומין (בניין הכנסת הישנה) בירושלים ובית העצמאות בתל אביב; פעלנו למען שילוב פרויקטים בתכנית מורשת; עסקנו רבות בקידום נושא השימור במסגרת הרפורמה בחוק התכנון והבנייה, וסייענו למועצה בעבודה מול משרדי הממשלה, הן באמצעות שאילתות והן דרך פניות ישירות לשרים, למנכ"לים או למנהלי האגפים.

לפנינו עומדת עדיין מלאכה רבה וקשה שכן לצערי, בצד כל ההצלחות, אנו עדיין נתקלים באיטיות ובחוסר הבנת ערכה של המורשת - החל ביחס למבנים בהם התגוררו ופעלו הראשונים וכלה ביחס למה שרובנו סבורים שהם ערכים שאין עליהם עוררין. דוגמה לכך הם בתי הקברות בהם טמונים אלה שהקריבו את חייהם למען הקמתה וקיומה של מדינת ישראל, בין אם מדובר בראשוני המתיישבים והלוחמים במאבק על המדינה שבדרך ובין אם בחללי צה"ל. אני נוהג מדי פעם לבקר בבתי קברות ולראות את המצבות המספרות את סיפורי הראשונים והחללים ובעצם את סיפורה של הארץ. זהו מבחינתי השיעור הראשון באהבת המולדת, ועד שלא נבין כולנו את חשיבותם של הדברים, לא נוכל ליישם את מה שאנו מאמינים בו, שעלינו לשמר את המורשת הזו. לא למען "המשוגעים לדבר" אלא למען ביסוס התשתית הערכית והמעשית שלנו.

בכנסת הנוכחית הצטרפה אלי ח"כ עליזה לביא ממפלגת "יש עתיד" כיו"ר שותף. אני מאמין בעבודה משותפת ונטפל בכל שיידרש. אני מקווה שיחד נוכל לקדם את החקיקה ואת גיוס הכספים, שעלול להיות בעייתי ולהידחק בשל הקשיים התקציביים. אנו נשקיע מאמצים למזער נזקים ולגייס תקציבים ככל האפשר.

מהם על פי השקפתך תפקידיה של מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל?

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל פועלת בדרך הנכונה. היא "מכסה" בפעולתה את מכלול הנושאים הקשורים בשימור המורשת הבנויה וגם זו שאיננה בנויה, נאבקת כדי למנוע הרס מבנים ואתרים ופועלת לשימורם, לדוגמה המאבק הציבורי על שרונה אותו הזכרתי. היום לכולם ברור שצריך לשמר את המתחם, וזה אף מעלה את הערך הכלכלי של האזור. בעקבות זאת התחילו להבין בתל אביב את העוצמה והחשיבות של השימור. דוגמאות נוספות הן שדרות רוטשילד בתל אביב, או יפו שמבחינתי נמצאת רק בראשית הדרך אבל

איקומוס ישראל

צוות ניטור, דיווח ומעקב של הוועדה הישראלית למורשת עולמית

גיא קב-נקי - יו"ר צוות ניטור, דיווח ומעקב של הוועדה הישראלית למורשת עולמית

אתר מורשת עולמית הוא אתר שהוכרז על ידי ועדה מיוחדת של ארגון החינוך, המדע והתרבות של האו"ם, אונסקו, כאתר הראוי לשימור בזכות חשיבותו המיוחדת למורשת האוניברסאלית הכלל אנושית. רשימת המורשת העולמית כוללת נכון להיום 962 אתרים ב-157 מדינות, המהווים חלק מהמורשת התרבותית והטבעית, והם בעלי ערך אוניברסאלי יוצא מן הכלל, על פי דעתה של הוועדה למורשת עולמית.

בישראל שבעה אתרים מוכרזים: מצדה; העיר העתיקה של עכו; העיר הלבנה של תל אביב - התנועה המודרנית; התלים המקראיים: מגידו, חצור, באר שבע; דרך הבשמים - ערי מדבר בנגב; האתרים הבהאים הקדושים בחיפה ובגליל המערבי; אתרי אבולוציה אנושית בהר הכרמל - נחל מערות. גם העיר העתיקה של ירושלים וחומותיה הן אתר מורשת עולמית. זהו אתר אשר הוצע בזמנו על ידי ירדן וזוכה כיום למעמד מיוחד. בנוסף, גיבשה ישראל רשימה של אתרים מוצעים (רשימה טנטטיבית), הכוללת הצעות להרחבת אתרים מוכרזים וכן 17 אתרים נוספים.

הכרזה על אתר כאתר מורשת עולמית היא אמנם שיאו של תהליך מורכב וארוך, אך אינה מהווה סוף פסוק. על פי האמנה למורשת עולמית וההנחיות האופרטיביות ליישומה, על מנהלי האתרים והרשויות המוסמכות במדינות לפעול באופן שוטף כדי לנהל, לנטר ולשמר את האתרים. לפיכך, מחויבות המדינות החתומות על האמנה לדווח באופן קבוע על צעדי החקיקה והצעדים המינהליים שננקטו כדי ליישם את האמנה, ועל מצב השימור של אתרי המורשת העולמית שנמצאים בשטחן. דיווחים אלה מאפשרים לוועדה למורשת עולמית להעריך את מצב השימור באתרים השונים ובמידת הצורך, לנקוט בצעדים לפתרון בעיות חוזרות ונשנות. בין הצעדים: הכללת אתר ברשימת אתרי מורשת בסכנה, הפעלת מנגנון ניטור מתוגבר ואף ביטול המעמד המיוחד שהוענק לאתר כאתר מורשת עולם, והוצאתו מרשימת אתרי המורשת העולמית.

הדיווחים התקופתיים לוועדה למורשת עולמית אודות מצב האתרים מתבצעים על בסיס אזורי מדי שש שנים. ישראל משתייכת לצורך זה לאזור מדינות הים התיכון של אירופה. הדיווחים של כל מדינות האזור מוגשים ונבדקים בו זמנית כדי לאפשר זיהוי סוגיות משותפות וכדי לעודד את שיתוף הפעולה בין המדינות. השאלון הכלל עולמי אחיד ואמור לסייע בזיהוי סיכונים ואיומים מרכזיים על אתרי המורשת וכפועל יוצא, לעודד הפעלת צעדי מדיניות מתאימים להתמודדות עם איומים אלה. בנוסף לדיווחים השש שנתיים, מחויבות המדינות החתומות על האמנה להודיע לוועדה למורשת עולמית באופן שוטף על שינויים במצב השימור של אתרים, אשר עליהם קיים איום. כדי לנהל ולרכז את פעולות הניטור, הדיווח והמעקב, הוקם בישראל צוות חשיבה של הוועדה הישראלית למורשת עולמית, בו חברים גם כל המנהלים של האתרים המוכרזים בארץ. הצוות רואה חשיבות עליונה בשיתוף פעולה בין הגורמים השונים המעורבים בעבודתו, ומטרתו המרכזית היא מתן סיוע שוטף למנהלי האתרים כדי להעצים את מיומנויות הניטור שלהם. במהלך פעולתו הגדיד הצוות מבנה אחיד להגשת דוחות ניטור שנתיים לכל אתר ומיסד הליכי דיווח ומעקב קבועים.

תפקידו המרכזי של צוות הניטור הוא לפעול לשמירה על הערכים היוצאים מן הכלל, על האותנטיות ועל השלמות של אתרי המורשת העולמית בארץ. לפיכך, צוות הניטור והוועדה הישראלית למורשת

מימין לשמאל בכיוון השעון: מקדש הבאב והגנים הבהאים בחיפה (צילום: צבי רוגר). ירושלים העתיקה (צילום: מיכאל גינזבורג). מצדה (צילום: משה מילנר, ע"מ). שדרות רוטשילד - העיר הלבנה בתל אביב (צילום: נגה די סגני)

עולמית אמורים לבחון שינויים מוצעים באתרי המורשת ולבדוק אם יש בהם כדי לפגוע בערכים בגינם הוכרו. איקומוס ישראל הוא הגוף המייעץ לצוות בעניינים אלה. בין הנושאים אשר הועברו לבחינת איקומוס בשנים האחרונות: תכנית השינויים בהיכל התרבות בתל אביב, תכניות הרובעים בתל אביב, תכנית למחלפים בדרכים 65 ו-66, בסמוך לתל מגידו, תכנית לפיתוח חניון מואה בסמוך לדרך הבשמים, תכנית לבחינת אזור חניה בסמוך לחומת עכו העתיקה ועוד.

חשוב להבהיר בהקשר זה שלצד אתרים ארכיאולוגיים, כדוגמת התלים המקראיים, בהם מתבצעים בדרך כלל שינויים מינוריים, הוכרו בארץ אתרים במרקמים עירוניים חיים ודינאמיים כמו בתל אביב, מתחם העיר הלבנה, או עכו העתיקה. במרקמים אלה נדרש איזון מורכב בין צורכי הפיתוח לבין ערכי השימור.

עיסוק בתחום הניטור אינו פשוט. עובדה ידועה בתחום המורשת העולמית היא שמדינות רבות מבקשות להכריז על אתרים רבים ככל הניתן, אך לאחר ההכרזה אינן משקיעות את המשאבים הנדרשים בשמירה נאותה עליהם ובתחזוקתם. ניטור אתרי מורשת מתבצע בשדה רב תחומי, המערב בעלי עניין רבים. לאור כל אלה, ניהול צוות הניטור של הוועדה הישראלית למורשת עולמית מהווה אתגר מקצועי מהמעלה הראשונה. אני מודה לחברי איקומוס ישראל על הסיוע

בביצוע משימה מורכבת זו ■

מאבקים ציבוריים

בשנת 2010 החלה העירייה לקדם את תכנית ג/15821 המבקשת לשנות את ייעוד הקרקע סביב בית ליברמן מאזור מגורים א'-1 (וילות) לאזור מגורים A+B מיוחד (בניית מגורים רוויה).

בתכנית החדשה מתוכננים מבנים בני ארבע ותשע קומות. התוצאה תהיה "גימור" בית ליברמן ההיסטורי על ידי בנייה רוויה וגבוהה ויצירת אזור מגורים בלב אזור מסחרי המנותק משכונת המגורים עין שרה על ידי פסי הרכבת.

כאמור, הוועדה המחוזית דנה בתכנית ובהתנגדות שהגישה המועצה והחליטה לקבל את ההתנגדות בחלקה. מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל טוענת כי תכנית זו תפגע בבית ליברמן, שכבר היום שוכן בין שני מבנים מסחריים גדולים, ואינה נכונה לסביבתו. לכן קוראת המועצה לבחון מחדש את התכנון בשטח זה, תוך שילוב שיקולי שימור המתחם ■

בית ליברמן לאחר השימור (צילום: אלכס ליבק)

בית תבור לפני ההרס (צילומים: איציק שוויקי)

ההרס בחודש מרס 2013

המאבק על סביבת בית ליברמן, נהריה אדר' נעמה נאמן-מזרחי - מנהלת מחוז חיפה וגליל מערבי

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל הגישה התנגדות לתכנית מתאר מקומית מס' ג/15821 וביקשה לבחון מחדש את הצורך בשינוי ייעוד הקרקע שיביא לתוספת זכויות בנייה מפליגות למבנים בחלקות הסובבות את בית ליברמן, מבנה לשימור ומונומנט ברמה לאומית.

בדיון שנערך שלא בפני נציגי מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל הוחלט לקבל את ההתנגדות בחלקה, כלומר לאשר את הגדלת הזכויות, להפחית קומה אחת מהגובה המבוקש ו"להתאים את המבנים עיצובית לבית ליברמן".

בית משפחת סורסוק, שנודע מאוחר יותר כבית ליברמן, נבנה כדי לשמש כבית הקיץ של משפחת סורסוק והוא אחד מבתי האפנדים בגליל המערבי. המבנה הוקם במחצית השנייה של המאה ה-19 והועבר למשפחת טואני הלבנונית. זו מכרה את המבנה לתעשיין היהודי פיליפ ליברמן, שפעל רבות בתחום יישוב הארץ ואף הקים את התזמורת הפילהרמונית הישראלית.

לבית ליברמן חשיבות היסטורית ממעלה ראשונה. המקום שימש מרכז התיישבות והכשרה לראשוני נהריה, ממנו יצאו אנשי הפלמ"ח לפעולות ובהמשך שימש את מחלבת "שטראוס", מקום החלמה ליתומי השואה ובית ספר. ליברמן נספה בשואה ובתו הורישה את המבנה לעיריית נהריה לצורך הקמת מרכז להנצחת תולדות נהריה.

בשנת 1999 שוקם הבית על ידי מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל בשיתוף עם עיריית נהריה ומפעל הפיס, בעלות של כשלושה מיליון ש"ח, ונפתח כמוזאון להנצחת תולדות נהריה.

בשנת 2006 הגישה המועצה הצעה להקים בסביבתו קריית מוזיאונים שתהווה מרכז תרבותי ותיירותי. לקריאתה של המועצה הצטרף ארגון "שומרי נהריה".

פגיעה במתחמים לשימור בירושלים איציק שוויקי - מנהל מחוז ירושלים

פגיעה בבית תבור

בית תבור הנמצא ברשימת המונומנטים לשימור, שוכן ברחוב הנביאים מס' 58. זהו אחד מן היפים בכנייני ירושלים שנבנה בשנות ה-80 של המאה ה-19 על ידי האדריכל והארכיטולוג הירושלמי קונרד שיק. בחודש מרס נפגע הבית על ידי טרקטור קידוח, מה שהוביל לקריסת המרפסת של הבית ולשכירת לוחית המציינת את שם הבית ואת שנת ההקמה. עיריית ירושלים הנחתה את אנשי המכון התיאולוגי השבדי, אשר שוכן במקום, לשחזר את המרפסת בהתאם לתיק התייעוד שנערך לאחרונה ■

אימוני יחידות מיוחדות במתחם שנלר

ועדת השימור של עיריית ירושלים הורתה להפסיק אימונים צבאיים ומשטריים במתחם שנלר. ההחלטה התקבלה לאחר שמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל הביאה לידיעת חברי הוועדה כי הגורמים האחראים בעירייה מאשרים ליחידות מיוחדות בצבא ובמשטרה לבצע אימונים במתחם. הוועדה קבעה כי מעתה ואילך לא יאושרו אימונים מסוג זה במתחם המיועד לשימור על מנת למנוע פגיעה במבנים ההיסטוריים. בוועדה ציינו כי העובדה שפקידי העירייה אישרו לצבא ולמשטרה לבצע אימונים במתחם, נובעת מחוסר הבנה ביחס למשמעות ההיסטורית של המקום ■

אתר חדר האוכל של קיבוץ גבעת השלושה על בן נון גלז - מנהלת מחוז מרכז

קיבוץ גבעת השלושה, באתרו הישן, נוסד בשנת 1925 באזור שכיום נמצא בלב פתח תקוה, מול קריית המוזיאונים. בראש גבעה, ממנה נגזר שמו של הקיבוץ, ניצב עדיין חדר האוכל בסגנון הבינלאומי (באוהאוס), אותו תכנן האדריכל אריה שרון. הוא נבנה בין השנים 1936-1939 וסביבו היה גן מטופח שכלל אלמנטים עיצוביים מאותה התקופה, חלקם עדיין קיימים במקום. לפני כעשור, עמותה לקידום החינוך התורני בפתח תקוה (נעם) ביקשה מהעירייה לבנות על הגבעה בית ספר יסודי וישיבה. הקמת המוסדות הללו היתה מסתירה את מבנה חדר האוכל ופוגעת באופן בלתי הפיך בשימור המבנה וסביבתו. ההקצאה לעמותה לא פורסמה להתנגדויות הציבור, ובשנת 2007 עלו דחפורים על השטח והרסו ללא היתר את כל חלקו הצפוני של חדר האוכל הפונה לרחוב הראשי (רחוב ארלוזורוב) לצורך

ההרס - שנת 2007

בניית הישיבה. העבודות נעצרו רק לאחר שחברה בוועדת השימור של פתח תקוה עברה במקום ועצרה את הדחפורים. אם לא די בכך, מספר חודשים לאחר מכן הוקמו באתר, באופן בלתי חוקי, חמישה קרוואנים עבור העמותה, תוך גרימת נזקים נוספים. בעקבות זאת, סירב משרד הפנים לאשר את הקצאת הקרקע לעמותה. לאחרונה הגישה העמותה עתירה לבג"ץ, תוך הסתרת פרטים מהותיים. מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ביקשה להצטרף לעתירה כמשיכה, או לחלופין כידידת בית המשפט, על מנת להציג את הפרטים החסרים וכן את חשיבות המסר לציבור בנושא הפגיעה באתרים לשימור.

מן הראוי לציין כי ועדת השימור של עיריית פתח תקוה, בראשותו של חבר הנהלת העיר שלום קוטלר, החליטה כבר לפני מספר שנים כי אתר חדר האוכל מתאים לשמש כהמשך לקריית המוזיאונים של פתח תקוה, השוכנת ממול וקולטת למעלה ממאה אלף מבקרים מדי שנה ■

חדר האוכל בשנת 1939 (צילום: רודי ויסנשטיין, באדיבות יעל שוהם)

התפתחויות במחוז תל אביב תמר סוכלר - מנהלת מחוז תל אביב

תכניות הרובעים של תל אביב

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ואונסקו הגישו התנגדויות לתכניות רובע 3 ורובע 4, אשר מקודמות על ידי עיריית תל אביב-יפו ועיקרן קביעת סל זכויות בנייה מוגברות לבניינים חדשים והוראות בנייה עבור תוספות לבניינים קיימים. חלק ניכר מתכניות הרובעים נוגע לתחום ההכרזה של אונסקו על העיר הלבנה של תל אביב כאתר מורשת עולמי ולאזור החיץ שלו, ועל כן מעמיד בסכנה את ההכרזה. בבסיס התנגדותנו עומד הנושא המרקמי, שכן חלק מהותי מההכרזה של אונסקו על העיר הלבנה, מתייחס להגנה על השלמות המרקמית ועל ערכיה האדריכליים והתכנוניים של תכנית גדס.

אנו מקיימים דיונים מול הרשות המקומית במטרה למצוא דרך שתבטיח כי עיריית תל אביב תעמוד בהתחייבות ההכרזה, במקביל לצורך לטפל בהתחדשות העירונית ולספק את צורכיהם של התושבים ■

המאבק על שימור מעונות העובדים במתחם לכיא בגבעתיים נמשך

'מעונות הפועלים' של מתחם לכיא נבנו בשולי שכונת הגנים רמת יצחק, עבור חברי תנועת 'פועלי ציון שמאל'. המעונות כוללים שלושה מבני דירות מלבניים מקבילים, המתנשאים לגובה שתיים עד שלוש קומות ונחצים על ידי חדרי מדרגות וכן מבנה נפרד ל'צרכניה קואופרטיבית'. כמקובל במתחמי מעונות העובדים, גם כאן ניתנה התייחסות מיוחדת לנושא הנוי ותוכנו שטחים ציבוריים לרווחת הדיירים.

מתחם לכיא (מגזין "הבנין" מס' 1 - אוגוסט 1937)

מדובר במתחם היסטורי בעל חשיבות גבוהה לשימור בו קודמה תכנית מאסיבית של פינוי בינוי שעמדה לחוק את המתחם ההיסטורי כליל, ללא התייחסות הולמת לצמחייה, למבנים ההיסטוריים ולמרקם הסביבה כולה.

במסגרת הליך התנגדויות לתכנית (גב/437) ובעקבות התנגדות שהגישה מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, יחד עם סניף החברה להגנת הטבע בתל אביב, דרשה הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה במחוז תל אביב מהיום להכין סקר צמחייה למתחם ותיק תיעוד למבנים ההיסטוריים. עם השלמתם, הוחלט לדחות את תכנית הפיתוח. במשך הזמן ניסו העירייה והיזמים לבטל את החלטת המחוז ולמצוא דרכים לממש את אישורה.

כיום אנו עומדים בפני דיון נוסף בדבר עתידה של התכנית בעקבות כתב ערר שהגישה עיריית גבעתיים לוועדת משנה לעררים במועצה הארצית ■

במחוזות השימור

הפילבוקס במשכנו החדש (צילום: איציק שוויקי)

הפילבוקסים: מכנה הפילבוקס ברחוב דרך חברון הועתק למרחק קצר עקב הרחבת הכביש. המועצה לשימור אתרים תשלט את שלושת מבני הפילבוקסים שנותרו בירושלים

מחוז ירושלים - הצלה ושיקום

איציק שוויקי - מנהל מחוז ירושלים

סקר אתרים באבו גוש: הסתיים סקר אתרים במרחב המועצה המקומית אבו גוש על ידי מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ומשרד "אופק אדריכלים", בסיוע מועצה מקומית אבו גוש

מתחם הרכבת: קרון מימי המנדט הבריטי הוחזר למתחם הרכבת ממוזאון הרכבת בחיפה, לקראת חנוכת פארק תיירותי במקום

שיקום התעלות בהר ציון: במסגרת "ציוני דרך", תשקם המועצה לשימור אתרים בשיתוף רשות הטבע והגנים, את תעלות הקשר שבין שכונת ימין משה למוצב הר ציון אשר שימש את חיילי צה"ל ממלחמת העצמאות עד למלחמת ששת הימים

מחוז דרום - גשר מלא עזון

עפר יוגב - מנהל מחוז דרום

בראשית מלחמת העולם הראשונה, במסגרת הנחת קו הרכבת לסיני, בנו הטורקים גשר רכבת מעל נחל בארותיים, דרומית לניצנה, כיום סמוך ליישוב עזון. הגשר בעל שתי קשתות ובנוי בסגנון בו נבנו מרבית הגשרים לאורך המסילה. בקרבת הגשר נמצא בור שרפת הסיד ששימש לבנייתו.

בשנת 1917 כבשו הבריטים את אזור ניצנה ופירקו את מסילת הרכבת. על גשר נחל בארותיים נסללה דרך סולינג שיצאה מהיישוב עוג'ה אל חפיר לקסימה.

לאחר הקמת המדינה, שימש הגשר כחלק מדרך ביטחון ובשלב מסוים נסלל באספלט. כאשר הוקם היישוב עזון והוקמה חוות בודדים באזור, החלה הדרך לשמש את כל כלי הרכב. הגשר תוכנן במקור לעמוד בעומס של רכבות שעברו בתדירות נמוכה, ולכן במשך השנים התרופפו האבנים מהן נבנה, מילוי הסוללה התדלדל, סחף הנחל פגע ביסודות עד לשלב של סכנת קריסה. מועצה לשימור אתרי מורשת

מחוז מרכז - מתחדשים

טל בן נון גלז - מנהלת מחוז מרכז

שימור והתחדשות: במזכרת בתיה הולך ומסתיים השלב השני של שימור ושדרוג רחוב רוטשילד; בגדרה מתכננים את שימור רחוב הבילויים ומשרד התיירות נרתם לפרויקט; בראשון לציון הסתיים השלב הראשון של שימור רחוב רוטשילד, מתבצע שימור למעטפת של בית הכנסת ובקרוב יחלו בשימור מבני המוזאון ובתכנון פרוגרמה מקיפה לעיר ההיסטורית; שימור בית בצלאל בכך שמן מתקרב לשלב הסיום וכעת עובדים על החלונות והתריסים בנגריית המועצה; בראש העין התבצע תהליך ייצוב באחד ממגדלי השמירה, והיתר נמצאים בשלבי תיעוד וסקר הנדסי

מחוז תל אביב - עתיד השימור כבר כאן

תמר סוכלר - מנהלת מחוז תל אביב

בית ממלוק ובית שניידרמן בגבעתיים: בימים אלה פועלת מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, בשיתוף עם צאצאי המשפחות ועיריית גבעתיים למען שימור שני בתי מייסדים בלב שכונת בורוכוב בגבעתיים: בית שניידרמן ובית המרקחת של איזידור יצחק ממלוק, שהינו חלק מהמבנה של בית המשפחה. אדר' נעה שק השלימה תיקי תיעוד לשני המבנים ובמהלך הכנתם נמצאו אלמנטים עיטוריים, הנחשפים עתה מתחת לשכבות הצבע ולתוספות בנייה מאוחרות

בתי באר בתל אביב: בעקבות פעילותנו הציבורית להעלאת המודעות לשימור בתי הבאר, יזמה עיריית תל אביב עריכת סקר. בוועדה המחוזית נמצאת תכנית לשימורם וכן הכרזת סעיפים 77 ו-78 על חלקם, כאשר חלק מהמבנים מוגנים במסגרת תב"עות נקודתיות

שיקום הגשר (צילום: אסי שלום)

בישראל והמועצה האזורית רמת נגב החליטו לשקם את הגשר על מנת שימשיך לשמש למעבר כלי רכב באזור תיירותי יפהפה. שיקום הגשר מתבצע במסגרת פרויקט 'הצלת מבנים', בשיתוף ובמימון "ציוני דרך" במשרד ראש הממשלה

מגדל השמירה בראש העין (צילום: טל בן נון גלז)

שילוט: באתרים רבים הוצב שילוט, בהם סמינר שייך בפתח תקוה, יוזמה משותפת של מנהלת הסמינר רות קנולר לוי ויהונתן טל. השלט נחנך בחודש פברואר בנוכחות ראש העיר עו"ד אורי אוהד, מנכ"לית משרד החינוך דלית שטאובר וסמנכ"לית המועצה חומי נובנשטרן. שלטים הוצבו גם בתל מונד, במשמר השרון ועוד

בית שניידרמן (מתוך תיק התיעוד)

מדורות הפלמ"ח (צילום: שוקי כהן)

חומה ומגדל בגן השלושה נציב את המכוניות שהובילו את הציוד להקמת יישובי חומה ומגדל, לאחר שיתיימו עבודות השיפוץ; בגדרה התחלנו כשיקום באר המים; כמגדל המים ככפר יהושע נשמר את מערכת השאיבה והזרמת המים לקטרים; מוזאון התעופה האזרחית נפתח באתר הצניחה החופשית שלייד מושב הבונים ואנו פועלים למען שיתוף פעולה בעתיד ■

בוסתן כיאט בוואדי שיה (צילום: סימונה אור מונטיאנו)

תחנת המשטרה מעלות תרשיחא: לאחרונה סיים את תפקידו מפקד התחנה סנ"צ איתן רוז, שלצד עבודתו המשטרתית, נרתם לשימור מבנה התחנה מדרגם טגארט ומאגר המים שלה. בתהליך השימור נאסף חומר היסטורי רב ויקר ערך ■

בראון והמהנדס אלי גולדברג. זהו מתקן ייחודי שבתוצריו השתמשו, בין השאר, להקמת מושב אלרואי. תוך כדי הכנת התיק התברר כי באזור עתידה להיבנות שכונה ואנו פעלנו לשינוי התכנית על מנת לשמור שהמתקן לא "יבלע" במתחם המגורים החדש ■

שימור באילניה: לקראת גיבוש תכנית מתאר חדשה למושב, יזמו תושבי רחוב הראשונים, הלב ההיסטורי של המושב סג'רה, תכנית מפורטת במטרה לשלב את נושא השימור תוך הסדרת עקרונות תכנון ופיתוח במתחם ההיסטורי. המועצה לשימור אתרים סיעה באמצעות מימון מחקר ייחודי ■

בית אוליפנט בדאלית אלכרמל (צילום: אמיר מזאריב)

המהלכים לקראת חתימה על הסכם משפטי בין המשפחה למועצה מקומית עוספיה, לצורך הסבתו למבנה ציבור ■

מחוז חוף כרמל ומנשה - מנהל מחוז חוף כרמל ומנשה

שימור ופיתוח אתרים: זכרון יעקב - בבית המעיין סיימו לחזק את האגף של בית הבר, ואת הקיר המערבי. שיקום ושימור אמות המים המובילות מבית המוכתר לבריכת בנימין עדיין אינם מתקדמים ומקשים על סיום שימור בית המוכתר ועל העבודות במתחם ההיסטורי כולו; בזרעוניה הסתיימו העבודות בחאן וסיימו את שימור באר המים והאנטיליה במסגרת פרויקט 'הצלת מבנים' בשיתוף ובמימון "ציוני דרך" במשרד ראש הממשלה; בכרכור הסתיימו עבודות החזיון והשימור של מגדל המים ההיסטורי; במתחם מערת הפלמ"ח במשמר העמק הצבנו שש "מדורות פלמ"ח" פרי תכנונו ועבודתו של הפסל שוקי כהן; באתר הפרדסנות ע"ש מינקוב ברחובות מתחילה הרכבת לנוע; בלכיש אנו מסייעים בעבודות על שבשבת הרוח; באתר

מחוז חיפה וגליל מערבי - מול הדחפורים

אדר' נעמה נאמן-מזרחי - מנהלת מחוז חיפה וגליל מערבי

חיפה: * בבוסתן כיאט נמשכות העבודות על בית הגן. רשות הניקוז תחיל לבצע בקרוב עבודות ניקוז וסיקול אבנים בוואדי ובבוסתן, בעקבות סחף גדול שהצטבר לאחר גשמי החורף. * לב הכרמל: קיבלנו גרסה מתוקנת של התכנית המפורטת למתחם, בעקבות החלטת הוועדה המחוזית שהתקבלה בתגובה להתנגדות שהגשנו. יש לנו עדיין כמה השגות ואנו פועלים מול הוועדה המחוזית, הוועדה המקומית והאדריכל. * רחוב חורב מס' 10: בזכות התרעה של פעילי שימור על הריסת מבנה משנת 1929, נעצרו העבודות והמבנה שוקם לקדמותו. * ועדת שימור עירונית: בפגישה עם אנשי יחידת השימור וסגנית ראש העיר חדוה אלמוג, סוכם על שיתוף פעולה בין מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ועיריית חיפה. * ספורים: במסגרת שיתוף פעולה עם החברה להגנת הטבע ובסיועה של המתנדבת יפה פֶּהָן, אנו בונים מערך של מסלולים לספורים בחיפה, בשילוב טבע, נוף ומורשת ■

מחוז צפון - תיעוד ומחקר

אורי בן ציוני - מנהל מחוז צפון והעמקים

הכנת תיקי תיעוד: מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל הפיקה תיק תיעוד לאחד המבנים בתחנת הרכבת חמת גדר אותו הכינה אדר' רוטי ליברטי שלו. זהו מבנה דו קומתי מבולת השוכן בתחום אתר התיירות של חמת גדר. המבנה הוקם כנראה בשלב הראשון של בניית התחנה ההיסטורית; לכבשן הסיד באלרואי, קריית טבעון הושלם תיק תיעוד על ידי האדריכליות עידית שלומי ונילי

מחוז מיעוטים - חותמים על שימור

אמיר מזאריב - מנהל מחוז מיעוטים

בית אוליפנט בדאלית אלכרמל: בשיתוף פעולה של מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל עם "ציוני דרך" (תכנית מורשת במשרד ראש הממשלה) ואגף הנצחה במשרד הביטחון, סיימו את תיעוד המבנה המשמש מרכז הנצחה לחללי העדה הדרוזית וכיום אנו בשלבי סיום של הכנת פרוגראמה. בבית מוצגת מורשת הקרב של העדה הדרוזית ומושם הדגש על הברית בין הדרוזים ליהודים ■

בית המושל הטורקי בתרשיחא: בית המושל הטורקי שוכן בליבה ההיסטורי של העיר מעלות-תרשיחא. הוא כולל שני מבנים המנציחים את שלבי התפתחות הבנייה המקומית מסוף התקופה העות'מאנית. הכנו תכנית שימור למבנה בשיתוף עם עיריית מעלות-תרשיחא ונבחנת האפשרות לקבל סיוע לעבודות השיקום מ"ציוני דרך" ■

בית לביב אבו רוקון בעוספיה: בית לביב אבו רוקון הינו אחד המבנים החשובים מראשיתו של הכפר. בקרוב נסכם את

גרסטל, ובית הזכוכית ברחוב בר גיורא שתוכנן על ידי האדריכל תיאודור מנקס ונבנה בשנים 1938-1941.

בית השעון, שוק תלפיות ובית הזכוכית מהווים חלק מהמרקם האדריכלי המודרניסטי שמאפיין את מרבית שכונת הדר אך איכותם ונוכחותם הבולטת הופכות אותם לנקודות ציון חשובות במרחב השכונה.

כיום ניצבים שלושת המבנים, כמו מרבית מבני הסגנון הבינלאומי בהדר, בסכנה בשל הזנחה רבת שנים. רבים מפרטי הברזל והזכוכית שאפיינו אותם כבר נעלמו וחלקים נרחבים מתפוררים והולכים. ההתדרדרות הכללית במצבה הפיזי של הסביבה הבנויה בהדר מעמידה מורשת אדריכלית זו תחת איום. בעוד שבתל אביב, מיתוגה של העיר כ"עיר לבנה" הביא להכרזתה כאתר מורשת עולמי ולתמיכה בינלאומית בשימור אדריכלות הסגנון הבינלאומי בעיר, בחיפה דעת הקהל והרשויות לא הצליחו לעורר מספיק עניין בשימורם של מבנים אלו ולהביא להכרה בחשיבותם. בהקשר זה מן הראוי לציין שהרקע ה"אוסטרי" של המורשת החיפאית מאפשר קריאה חדשה של האדריכלות המודרניסטית המקומית בהקשר רחב יותר מזה הישראלי. הוא גם מאפשר הבנה שמבנים אלו בהדר אינם רק יצירות מופת של האדריכלות המקומית אלא גם יצירות חשובות של המודרניזם האירופאי והעולמי, שכן אם אנו יכולים לדבר על באוהאוס בתל אביב מדוע לא נדבר על וינה בהדר הכרמל?

שכונת הדר הכרמל בחיפה מהווה את אחד מהמכלולים השלמים ביותר של אדריכלות הסגנון הבינלאומי בישראל ומציגה מגוון אדריכלי נדיר באיכותיו של למעלה מ-1,400 מבנים שנבנו בסגנון המודרני של שנות ה-30 וה-40 למאה שעברה (על פי סקר השימור שערכה האדריכלית סילבינה סוסנובסקי בשנת 2001). השכונה התפתחה סביב בניין הטכניון שנבנה בשנים 1909-1913 בתכנונו של האדריכל אלכסנדר ברולד. היא תוכננה בחלקה כשכונת גנים על ידי האדריכל ריכארד קאופמן בשנים 1922-1923, ובשנות ה-30 הייתה שכונה אמידה ובורגנית ושימשה בית לקהילה של עולים מארצות מרכז אירופה שמנתה בין היתר ציירים כהרמן שטרוק ואדריכלים רבים. משנות ה-80 ואילך חלה התדרדרות במצב הפיזי של הבניינים והרחובות בהדר כתוצאה מעזיבת תושבים, הגירת אוכלוסיות חדשות בעלות אפיון סוציו אקונומי נמוך והזנחה ממושכת. למרות זאת, עדיין ניתן לראות בשכונה מספר רב של בניינים מודרניים איכותיים רבים אותם תכננו אדריכלים שהתחנכו במיטב בתי הספר לאדריכלות באוסטריה ובגרמניה. בניינים אלו מהווים מורשת אדריכלית חשובה, הן בהקשר הישראלי והן בהקשר הבינלאומי ומזמנים לנו אפשרות להעריך מחדש את האדריכלות המודרניסטית בחיפה, בהסתמך על הרקע ה"אוסטרי" של מתכנניה, ומתוך סיפורם של שלושה אדריכלים ושלושה מבנים אייקוניים בשכונה: בית השעון ברחוב הרצל שנבנה בשנים 1934-1936 בתכנונו של האדריכל גרעון קמינקא; שוק תלפיות ברחוב סירקין שנבנה בשנים 1937-1940 בתכנונו של האדריכל משה

גדעון קמינקא יליד וינה (1904-1985), משה גרסטל יליד לבוב שבגליציה (1886-1961) ותיאודור מנקס יליד נידרנורף שבאוסטריה (1906-1973) היו שלושתם בנים לאימפריה האוסטרו הונגרית, שוינה הייתה בירתה ומרכז התרבותי ושלושתם עלו לארץ בשנות ה-30. חשיבותה של וינה כמרכז תרבותי הן לפני והן אחרי פירוק האימפריה הביאה סטודנטים יהודים רבים אל העיר בכדי ללמוד בבית הספר הטכני הגבוה (Technische Hochschule) ובכללם קמינקא, גרסטל ומנקס שהגיעו איש איש בתורו ללמוד אדריכלות בבית הספר הידוע כיום כאוניברסיטה הטכנית של וינה.

בית הספר הטכני הגבוה היה הגרסה הוינאית למכוני הטכנולוגיים שנפוצו בעולם הדובר גרמנית כבר במאה ה-19, ואשר היו ועודם מרכזים חשובים ללימודי אדריכלות באירופה. הדגם החינוכי של בתי ספר אלו שימש דוגמה עבור הטכניון. להבדיל מבית הספר של הבאוהאוס שהיה מודרניסטי במובהק, בית הספר הטכני הגבוה בווינה היווה בית לקולות שונים חלקם מסורתיים וחלקם מודרניים. מעיון במחקריה של חוקרת האדריכלות מירה ורהפטיג, ניתן ללמוד כי למעלה מ-15 אדריכלים שלמדו במוסד עלו לארץ ישראל והמשיכו לעבוד כמתכננים בחיפה, בתל אביב ובירושלים.

וינה שלפני מלחמת העולם הראשונה, בתקופה בה גרסטל שהה בה, הייתה מרכז תרבותי חשוב ומקום מושבם של הפסיכולוג זיגמונד פרויד ואמנים כאגון שילה וגוסטב קלימט ואדריכלים כיוזף הופמן ואדולף לוס. בין מלחמות העולם זכתה לכינוי "וינה האדומה" ונשלטה על ידי המפלגה הסוציאל דמוקרטית (1919-1934). שנים אלו, בהן התחנכו קמינקא ומנקס בבית הספר הטכני, היו גם שנים של אדריכלות חדשה עם בנייתם של שיכונים ענק כדוגמת "קרל מרקס הוף", יצירתו של קרל אהן ובית ויטגנשטיין אותו תכנן הפילוסוף לודוויג ויטגנשטיין, בשיתוף עם האדריכל היהודי פול אנגלמן שאף הוא עלה לארץ בשנות ה-30. לא נרחיב כאן על מידת ההשפעה של החינוך הוינאי על יצירתם של קמינקא, גרסטל ומנקס, אך היותה של הדר בשנות ה-30 מרכז ליהודים יוצאי מרכז אירופה, שהתרבות האוסטרית והשפה הגרמנית לא היו זרות להם, הפכה בוודאי את התאקלמותם של אדריכלים אלו בחיפה לקלה יותר ואפשרה את הטמעתם של הרעיונות האדריכליים המודרניים בעיר. ניתן אולי לדבר בהקשר זה על "אסכולה וינאית בהדר" שבה אדריכלים שהתחנכו במטרופולין התרבות האוסטרית ולקוחותיהם, שיטתו פעולה בבנייתה של שכונה מודרנית-אירופאית, על בתי הקפה שלה, מבני הציבור ובנייני המגורים המטופחים.

צילומים: אדר' צפריר פינהולץ

בית השעון

בית השעון, החולש על מרכזה של שכונת הדר, עומד בצומת הרחובות הרצל וביאליק. הוא תוכנן כמבנה המשלב מסחר משרדים ומגורים והיה ממבני המשרדים היוקרתיים בעיר, בו שכנה גם חנות הגלידה "שניר" שהייתה מוסד חיפאי פופולארי. המבנה הורכב מתיבות פשוטות, אחת מקבילה לרחוב הרצל והיא בעלת חלונות אופקיים, אחת ניצבת בפאתי המבנה ויוצרת מרפסות פתוחות ואחת אנכית אשר יוצרת "מגדל" שבראשו הוצב השעון המפורסם, אלמנט המציין קידמה וסדר. הקומפוזיציה המחברת את התיבות יוצרת מבנה דינמי שמתנשא מעל רחוב ביאליק, בעל הטופוגרפיה החיפאית התלולה, וחולש על הרחוב שמתחתיו.

שוק תלפיות

שוק זה מהווה את אחד השיאים של הסגנון הבינלאומי בישראל. הוא הוקם כמבנה שוק סגור, לאחר שגרסטל זכה בתחרות אדריכלית שפורסמה בהרחבה בעיתונות התקופה, ומציג את אחד מהחללים המרשימים ביותר של הסגנון הבינלאומי שנבנו בארץ ישראל. תכניתו, המשלבת מבנה מלבני עם מעגל חצוי, יוצרת מרחב של שיטוט חופשי בתנועה מעגלית. חלל השוק המרכזי מתנשא לגובה של שלוש קומות ומוקף בגלריות פתוחות ותקרתו מקורה בגג לבני זכוכית מרשים אשר שוטף את הפנים באור טבעי. חלונות המבנה מוצללים בפסים רציפים מבטון העוטפים את המבנה שמתעגל בחזיתו הפונה אל העיר שמתחתיו. בחזית הכניסה הראשית של הבניין שפונה אל עבר רחוב סירקין, פסי ההצללה מהבטון הופכים לעמודים שיוצרים חזית מונומנטאלית. בראשו של הבניין הוצבה פרגולת בטון שתחתיה ניתן היה לצפות על המפרץ. רבים מפרטי הבניין המקוריים השתמרו והם כוללים מנגנוני חלונות מתוחכמים עשויים ברזל, חיפויי טיח מוקפדים, וגרמי מדרגות מהודרים שחופו בטרצו. בצורתו המתעגלת והדינמית מזכיר שוק תלפיות את יצירותיו של האדריכל היהודי-גרמני אריך מנדלסון שהשפעתו על אדריכלי התקופה בארץ ישראל הייתה רבה.

בית הזכוכית

בניין זה לא נופל משוק תלפיות בהידורו ובעושרו החומרי. הוא נועד לשמש למגורי רווקים והציג מותרות שהיו נדירות בארץ ישראל של התקופה, הסקה מרכזית, בריכה ומגרש טניס על הגג. למרות שהיה מורכב מיחידות מגורים קטנות היו דירות אלו נוחות. כולן פנו לחצר פנימית עם חזיתותיהן העשויות לבני זכוכית שמזכירות את בית הזכוכית של המעצב פייר שארו בפריס ואת בית קלארטה של האדריכל לה קורבוזייה בז'נבה. אדניות אורכיות ומסדרונות פתוחים היו ממאפייניו הייחודיים של הבניין שבו נעשה שימוש נרחב בזכוכית גם בחדר המדרגות שחופה בקיר מסך בחזיתו של הבניין.

"בנתיבי העפלה" – מאגר מידע ממוחשב במחנה המעפילים עתלית

צוות אתר מחנה המעפילים עתלית

מעפילי האונייה "אנצו סירני" במחנה המעפילים עתלית. שנת 1946

"למען אלו אשר נולדו בארץ, למען אלו שמדינת ישראל היא להם דבר ברור ומוכן מאליו, כמו השמש הזורחת כל בוקר במזרח, כמו ריחה המשכר של פריחת ההדרים – למען אלו, אנו מביאים מסיפוריהם של חברינו, אשר כדי לזכות ולהגיע אל האור, עברו באפלה הגדולה – ואשריהם שזכו בכך".

(מתוך עלון קבוצת כנרת המביא מסיפוריהם של מעפילים)

סיפורו של מחנה המעפילים עתלית הינו סיפורו של מקום, סיפורו של תקופה, אך יותר מכל זהו סיפורם של אנשים. בין השנים 1934-1948 בעת כה קשה, בה אדמת אירופה בערה לאחר עליית היטלר לשלטון בגרמניה, הגביל וצמצם שלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל את רישיונות העלייה. הגבלה זו, הצמיחה מתוכה תופעה הרואית ייחודית – 'ההעפלה'. השלטון הבריטי נאבק במבקשים לעלות ארצה ללא אשרות עלייה ובמסגרת זו הקים בארץ ישראל ומחוצה לה, מחנות מעצר למעפילים שנתפסו בדרכם ארצה.

מחנה המעצר למעפילים בעתלית היה מחנה המעצר המרכזי בארץ ישראל ופעל בין השנים 1940-1948. בין גדרות המחנה וצירפיו הוחזקו במשך השנים הללו עשרות אלפי מעפילים שלאחר כל התלאות שעברו בדרכם לארץ ישראל מצאו עצמם שוב מאחורי סורג ובריח, הפעם על אדמת ארץ ישראל.

בשלהי שנות ה-70 פורק המחנה כמעט לחלוטין ונעזב – גורלו היה כגורל אתרים נוספים מראשית ההתיישבות: הרס והזנחה, כתוצאה מחוסר מודעות לערכו ההיסטורי. בשנת 1987, לאחר מאבק ציבורי ארוך, בו לקחה מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל חלק נכבד, הוכרז המחנה כאתר לאומי. המחנה הינו אחד מתשעת האתרים אותם מנהלת ומפעילה המועצה ואנו מארגנים במקום אירועים ציבוריים הקשורים לפרשת ההעפלה ולתקומת ישראל. כמו כן, אנו מאפשרים לציבור לערוך אירועים משפחתיים צנועים, אשר בדרך כלל קשורים לאנשים אשר שהו במחנה.

פרויקט משמעותי ביותר, שהינו גם לב ליבו של האתר הוא "בנתיבי העפלה" – מאגר מידע לאומי בנושא ההעפלה, ע"ש מרדכי (מוקה) לימון, שמטרתו חינוך, מחקר והנצחה.

למפעל ההעפלה אין אח ורע בתולדות העמים, ולכל גיבוריו אנו מועידים מקום של כבוד במאגר המידע. אנו מתמקדים בשני רבדים: הכללי – איסוף מידע היסטורי בנושא ההעפלה בדרכי הים, האוויר והיבשה – אוניות מעפילים, פרשיות מתקופת ההעפלה, ארגונים, מחנות מעצר למעפילים ועוד והמרכזי – תיעוד אישי של סיפורי המעפילים ופעילי ההעפלה.

התיעוד הוא בסיס התוכן והמהות של ההדרכות והתכניות החינוכיות באתר. הוא מסייע לנו להציג את פרשת ההעפלה על מורכבותה וערכיה באורח מקצועי אמין, ומאפשר לנו לספר סיפור מרגש בעל משמעות עמוקה.

בראשית

מאגר המידע "בנתיבי העפלה" נחנך באופן רשמי בחודש נובמבר 2001, באירוע רב רושם. את צירף המאגר חנך הרב ישראל מאיר לאו אשר היה עצור במחנה עתלית כשעלה ארצה באונייה "מטרואה", לאחר שחרורו

ממחנה הריכוז בוכנוולד שבגרמניה.

בעת חנוכת המאגר, כבר היו במחנה מספר לא מבוטל של עדויות שנאספו, חלקן באופן אקראי וחלקן ביוזמתם של החברים בצוות האתר שהבינו כי חלק נכבד מסיפור תקומת עמנו ברור הזה לא תועד כראוי. היה זה פרויקט שהחל באופן ספונטני ובמשך השנים קיבל

תעודת זהות מנדטורית שקיבלה המעפילה רחל גליקסמן עם שחרורה ממחנה המעפילים עתלית

הכרה ציבורית וממשלתית. חומרי מאגר המידע, בהם פרטיהם וסיפוריהם האישיים של המעפילים והפעילים, הוזנו למערכת ממוחשבת אשר שימשה את מערך ההדרכה במחנה במשך עשר שנים תמימות, בנאמנות וביכולת תצוגה מרשימה.

כיום אנו רואים את פירות העבודה המאומצת של מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ואנשיה באתר, שהצליחו לקדם את הפרויקט בזכות התמיכה והתרומות שהחלו לזרום אל מאגר המידע.

שרדוג המאגר

עם השנים הסתבר כי התוכנה שהיתה בידינו כבר אינה מספקת, בשל הגידול בהיקף המידע השצטבר ובשל מגבלות טכנולוגיות שאינן עומדות בסטנדרטים עכשוויים, כגון בעיות חיפוש וחוסר האפשרות לחשוף את המידע באינטרנט, כפי שמקובל היום.

שרדוג המאגר והתוכנה התאפשר בזכות תרומתם הנדיבה של מר צביקה לימון, בנו של האלוף מרדכי (מוקה) לימון – מפקד חיל הים לשעבר ומפקדן של אוניות המעפילים "תיאודור הרצל", "כ"ט בנובמבר" ו"גאולה"; קרן עזריאלי – משפחת עזריאלי בליווי של מנחם עינן ואיריס ארקין; מירי ושלדון

אדלסון; ועידת התביעות, Amy Berko דרך JNF-USA; "צינון דרך" (תכנית מורשת במשרד ראש הממשלה) ובזכות תרומותיהם של מעפילים, פעילים ובני משפחותיהם.

מאגר המידע, מהווה מרכיב מרכזי בפעילות אתר מחנה המעפילים עתלית ומספק למתעניינים נגישות למידע ולחומרים אודות ההעפלה, על כל רבדיה וכל פרשיותיה – בים, באוויר וביבשה. במאגר ניתן לאתר מידע אישי

אחרי השחרור ממחנה ההשמדה:

"פי"ג' מאלורג 220קר ומקלג בקלס אל גאזיאל
 גר אלן ואל"ש. גר נארי, לא רכז אל גאנן.
 כל זוקר פי"ג' מציפג אל גאזיאל אל גאנן חיה
 וקיימ, לגסיוט נארי. ופיו גר גאזיאל אל גאנן חיה
 ופכאל אל גאנן גאזיאל אל גאנן חיה. לא גאנן חיה
 אל גאנן חיה. לא גאנן חיה."

אברהם – מעפיל:

"לא יכאלג סגזול יוגר גזירג לא רזיג'
 גפיוג כלאל ולא גאנני גאזיאל.
 פי"ג' כזר זארז ילראל, גאזיאל גאנן רכס גכראל גפיוג
 זלזיג' גאנן גאזיאל. גינן גזינו גפריזו גזירג גאזיאל
 וגזיאל גאזיאל אל גאנן גאזיאל גאזיאל גאזיאל."

עצורים במחנה

המעפילות מרגוט פרידלנדר, רחל שפיגל ולילי פודור. שנת 1941 (צילום: פרנטה גוטפרוינד)

אתר מחנה המעפילים עתלית לאחר השיקום (צילום: אלכס ליבק)

המעפיל דוד ויס וילדיו משה ודבורה

אנשי אצ"ל במחנה

ולאסוף עדויות ממקור ראשון, ברגעים האחרונים בהם אנו, בני דור ההמשך, עדיין יכולים לשוחח עם חלק מהמעפילים, ולשמוע את קורותיהם ואת תחושותיהם. פעמים רבות אנו מגלים כי לא תיעדנו סיפור ועתה מאוחר מדי. מסיבה זו אנו מקפידים לאסוף מכל מבקר באתר פרטים של אנשים שהיו מעפילים או פעילים, ומנסים לפרסם את המאגר בכל דרך אפשרית. התחקירנים מתקשרים אל מי שהיו מעפילים, או אל בני משפחותיהם ואוספים מידע. דרך שיחות הטלפון אנו מגיעים למעפילים רבים נוספים, בני משפחה, חברים ומכרים וכך מתרחב המעגל. חלק מהתיעוד מתבצע בבתיהם של המעפילים או של בני משפחותיהם. קבצי האודיו והווידיאו נשמרים במאגר ובעתיד יעברו עריכה ויצורפו בחלקם למערכת הממוחשבת החדשה. אנו אף מקיימים שיתוף פעולה עם ארגונים אחרים העוסקים בנושאים שיש בהם חפיפה לנושא ההעפלה כמו "יד ושם", "משואה" ואחרים, ועם ארכיונים בהם אצורים חומרים היסטוריים רבים.

עם השנים גובר זרם המבקרים במחנה בזכות עבודות השימור ופיתוח המקום, כגון הצבתה של האונייה "גלינה" המשמשת כדגם לאוניית מעפילים, מיצג ילדי טהרן ועוד. אלו מאפשרים למי

ששהה כאן, בין שהיה עצור כמעפיל או שהה במקום כעולה חדש לצורך קליטה, לבקר ולהיזכר בימיו הראשונים בארץ. כך אנו חווים כמעט מדי יום ביומו ביקורים של קבוצות ובודדים, ביניהם מעפילים או בני משפחה. אלה מבקשים מאיתנו לגלות פרטים נוספים אודות פרשיות שונות וצוות המאגר מנסה לספק מידע ככל האפשר.

כאן המקום להוקיר תודה לכל המעפילים שמשתפים אותנו בסיפור חייהם, הפעילים שהתנדבו למטלות מסוכנות והרפתקניות כדי להביא אל הארץ, ולבני המשפחות של המעפילים שכבר אינם עימנו, אשר עושים כל מאמץ לאסוף פירווי מידע, כדי לסייע לנו להשלים את התמונה. תודה מיוחדת גם לכל התורמים ולעוסקים במלאכה, המתנדבים המשקיעים מזמנם לקידום מפעל חשוב זה ■

אנו מבקשים מהציבור להפנות אלינו כל מי שבידו מצוי מידע אודות ההעפלה. נשמח לקלוט מתנדבים נוספים. הצטרפו אלינו:

מאגר המידע לתולדות ההעפלה

טל': 04-9542218

shimurm@netvision.net.il

אודות מעפילים ופעילי העפלה וחומר מגוון ועשיר על אוניות מעפילים, מחנות המעצר הבריטיים ופרשיות העפלה מיוחדות. בימים אלה נבנה אתר אינטרנט למאגר והמשתמשים יוכלו לנצל את יכולות החיפוש המשוכללות של התוכנה החדשה ולאתר מידע על בסיס חתכים שונים, לדוגמה רשימת המעפילים מעיירה מסוימת או איתור ילדים בטווח גילאים מסוים ששהו על אחת האוניות. בהמשך נעלה לאתר האינטרנט גם קטעים מהאוסף העשיר של ראיונות וידאו ואודיו שנערכו על ידי צוות המאגר.

עדויות

עדויות מרתקות וחומרים היסטוריים ייחודיים מתקבלים במאגר המידע כל העת. בחודש ינואר 2013, בעקבות ביקור משפחתי במחנה המעפילים, יצר צוות המאגר קשר עם "כוכבת קולנוע" - מעפילה בשם טובה גליק, שצולמה עם אחיה שמואל בסרט היסטורי, אחד היחידים אם לא היחיד, שצולם בזמן אמת על אוניית המעפילים "לא תפחידונו", על ידי העיתונאי והבמאי מאיר לוי ז"ל. בסרט נראים המעפילים, בהם טובה, שמואל ובן דודם שמואל גנץ, שרים בלהט את "התקווה" על סיפון האונייה, לאחר שנתפסה על ידי הבריטים. טובה, שהיתה אז ילדה צעירה, זיהתה את עצמה בסרט ההיסטורי שהוקרן במיצג

האונייה "גלינה", וכעבור זמן מה חזרה למאגר המידע עם אחיה, שמואל ולדמן, כדי להתראיין ולספר על משפחתם ועל הכמיהה לעלות ארצה, שהביאה אותם להפליג בצפיפות ובסכנה.

בחודש פברואר 2013 הגיע דוד בטל למשרד המאגר לאחר סיור במחנה המעפילים וסיפר כי ברשותו מסמכים אישיים של אביו, המעפיל גבריאל בטל, אותם הוא מבקש להעביר למשמרת למען הדורות הבאים. שבועות ספורים לאחר מכן מסר דוד למאגר המידע תמונות היסטוריות ומסמכים מרתקים על מסעו של אביו. גולת הכותרת הייתה יומן מסע מקורי שכתב אביו על אוניית המעפילים "ולוס" - אוניית המעפילים הראשונה.

דרכי פעולה

משרד המאגר שוכן באחד מן הצריפים המשוחזרים במחנה ובמקום התגבש צוות נפלא של עובדים ומתנדבים הפועלים יחד להשגת מטרת המאגר. העבודה מאוד אינטנסיבית וכוללת איתור מעפילים, איסוף חומרים אישיים וחומרים אודות ארגונים, מחנות ועוד, וכן תיעוד ומחקר. הבעיה המרכזית הניצבת בפנינו היא אלמנט הזמן. לצערנו חלק גדול מן המעפילים כבר אינו עימנו ואנו מצויים במירוץ יום יומי במטרה להספיק

מנכ"ל המועצה עמרי שלמון מעניק ליוסי שי, תמונה פרי עיצובו של מיכאל גינזבורג (צילום: אלי נאמן)

ברובה. פתיחת התלם הראשון ועיצובו, שמורה לאנשים בודדים בני מזל. עם השנים עובדו תלמים נוספים, נפתחו שדות חדשים, וכך מצאנו עצמנו לאחר רבע מאה בעולם אחר - תודעתית ופזיזית, מבחינת הטמעה עמוקה של ידע ומקצועיות, ובהשפעתנו ההולכת וגדלה. גיבושם של רעיונות כאלה והובלתם הלכה למעשה, דורש מן הסתם זמן "דגירה" ארוך ומשמעותי. ייתכן והם החלו בכלל בנופי עין גדי, לחופי ים המלח, עם מצוק ההעתקים, שבילים, נמרים, טריסטרמיות, בית כנסת עתיק, שפני סלע, ומה לא..."

בתו של יוסי, מעיין, אמרה דברים חמים מן הלב והאמן צביקה זליקוביץ הקריא מקאמה מרגשת שאת חלקה אנו מביאים כאן. את הערב הנעימה בשירה שרה'לה שרון, אשר סחפה את הקהל הנלהב לשירה בציבור.

יוסי הכין נאום מרתק לערב זה, אך מסיבות של זמן ומקום, החליט להסתפק בברכה קצרה. עתה אנו מבקשים להביא את הדברים במלואם והרי הם לפניכם:

אם תרצו / צביקה זליקוביץ

אם תרצו, זה שיר, אם תרצו אולי מקאמה, אך בעצם זה ספור על חבורה שקמה לפני שלושים שנה, ובראשה רחוק הלך - יוסי, "ילד שלי מצלח". הוא והם הכריזו קבל עם ועדה "לא ניתן להרס את שכיות החמדה בקבוץ, במושבה ובכל הערים". וכך קמה "חסמבה" של שימור אתרים. "הבולדוזר בדרך אבל אין מצב" - מתחת לגלגלים אנחנו נשכב. "לא נותר, אנחנו נצליח, לא עוד גמנסיה הרצליה!"

מעיין, בתו של יוסי, מברכת משמאלו של יוסי, נשיא המועצה שלמה הלל ויוסי אלפי (צילום: אלי נאמן)

"סיפורי יוסי" ... (צילום: מיכאל גינזבורג)

יוסי בחברת ח"כ וחבר הוועד המנהל לשעבר גרשון שפט (צילום: חן הלוי)

תלמידי כפר הנוער בן שמן, המפעילים את המוזאתר בהנחייתו של שוקי שוקרון (צילום: מיכאל גינזבורג)

רגע של נחת... (צילום: מיכאל גינזבורג)

יוסי נוסע על הקרנית באתר הפרדסנות (צילום: אלי נאמן)

ביום שלישי, י"ג אייר תשע"ג, 23 באפריל 2013, התכנסו לערב מיוחד שהיווה אחד משיאיו של שבוע שימור אתרים. היה זה מפגש הוקרה ליוסי פלדמן, מייסד מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל והמנכ"ל הראשון, שהתקיים באתר הפרדסנות ע"ש מינקוב ברחובות. מכל קצווי הארץ התכנסו ובאו אנשים שליוו את יוסי בפעילותו לאורך השנים, ממקוה ישראל ומרכיבים, אנשי החברה להגנת הטבע ועין גדי, אנשי ציבור, חברי המועצה אותה הקים וניהל במשך 26 שנים, עובדי המועצה, בני משפחתו של יוסי וחברים לדרך. תמצית הערב הייתה מפגש חברים כאשר על הבמה התקיים פאנל בו השתתפו נשיא המועצה שלמה הלל, ח"כ וחברת הוועד המנהל לשעבר עדנה סולודר, איש החברה להגנת הטבע וממקימה עזריה אלון, ראש עיריית רחובות לשעבר שוקי פורר, אחותו של יוסי עדינה וכן זוגה יעקב בן סירא, הגיאולוג וראש קבוצת "נאמני מורשת ים המלח" יוסי לנגוצקי, וראש לשכתו לשעבר של יוסי, אורנה נתנון. החברים הביאו מ"סיפורי יוסי" בהנחייתו של מספר הסיפורים יוסי אלפי, אשר הוסיף משלו לחגיגה. את הברכות מטעם המועצה נשאו נשיא מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל שלמה הלל ומנכ"ל המועצה עמרי שלמון.

כאוירת ימי האביב ומהיותו של יוסי במידה רבה איש המדבר, בחר שלמה לברך ברוח ההגדה של פסח וכה אמר: "אלמלא הקים יוסי פלדמן את מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, ביד חזקה ובזרוע נטויה, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו למולך של הנדל"ן עד עצם היום הזה. וכל המרבה לספר בעלילותיו של יוסי, הרי זה משוכח..."

מנכ"ל המועצה עמרי שלמון אמר בין היתר: "יוסי, שהקים את המועצה לשימור מבנים ואתרי התיישבות, ביחד עם חבורה גדולה של יפי הבלורית והאמונה במורשתה של הארץ, זכה לעבד ארץ חדשה, "בתולית"

יוסי מברך את המשתתפים (צילום: אלי נאמן)

בצורך לשמר מבנים ומתחמים היסטוריים. לא ניתן למנות את כל המאבקים, ההישגים והכישלונות של המועצה בכמעט שלושים שנותיה, אבל הסיפורים הבאים מדגימים את דרכי הפעולה והיצירתיות שנדרשה מאיתנו פעמים רבות.

רחובות: ישראלה קומפטון פעלה ללא לאות על מנת להביא להקמתם של מכון איילון ושל אתר הפרדסנות ע"ש מינקוב. היא הצליחה לרתום לשם כך את עיריית רחובות ואת שלמה הלל שהיה ממקימי המפעל בגבעת הקיבוצים.

באשר למכון איילון, שלמה הלל סיפר כי בגבעת הקיבוצים פעל מפעל תחמושת מתחת לפני האדמה, ועמוס כרמל, העורך הראשון של ספרו "רוח קדים", טען שהוא מכיר את המקום מילדותו וכי "אין שם דבר". שלמה הזמין את עמוס כרמל ואותי לסיור במקום, והראה לנו את הכניסות למפעל מתחת למכבסה ולתנור האפייה. לאחר ניקוי הפסולת נחשף הפתח והתגלה אולם המפעל שהיה עדיין מואר במנורות פלורוסנט, שמישהו שכח לכבות...

המשך הסיפור ידוע - כיום שוכן במקום אתר מורשת פעיל, המושך אליו אלפי מבקרים מהארץ ומחול.

הקמת אתר הפרדסנות קיבלה תנופה כאשר שלמה הלל פגש במקרה בכינוס במכון ויצמן את אחיינו של זלמן מינקוב, מי שנטע את הפרדס הראשון ברחובות. זה נענה ברצון לבקשתו של שלמה להעניק סיוע לשיקום הפרדס ותרומתו, בתוספת תרומות של פרדסנים ותורמים נוספים, אפשרו את הקמתו של האתר.

צפת: יחזקאל המאירי, אספן והיסטוריון חובב, מי שהקים בבית המשפחה את בית המאירי - המוזאון לתולדות צפת, התריע בפני על מצבם העגום של המבנים ההיסטוריים בעיר. המאבק על שימורם התנהל דרך פנייה לוועדות השונות, כשלבסוף הגשנו ערר בפני הוועדה הארצית לתכנון ובנייה. בדיון השתתפה גם פליאה אלבק, מי שהיתה סגנית היועץ המשפטי לממשלה, אשר טענה כי אין לנו מעמד חוקי וכי אינה יודעת מאין אנו שואבים את סמכותנו. בעקבות זאת הזמנתי אותה לסיור על מנת להסביר לה את חשיבות השימור. לאחר סיור בעיר, הגענו לבית המאירי ויחזקאל הראה לנו תעודת זהות מנדטורית שבמרכזה חור של כדור. הוא סיפר שכאשר החל לארגן את אוספיו, הגיע אליו אביו של לוחם בפלמ"ח שנשא תעודה זו בכיס חולצתו. הכדור חדר לליבו של הלוחם דרך התעודה והדגו. פליאה פרשה מעימנו והזילה דמעה. ברגע זה הבנתי שלא צריך לשכנע יותר מהיכן אנחנו שואבים את סמכותנו...

צריך בן צבי בקיבוץ בית קשת: עלי, בנו של נשיא המדינה יצחק בן צבי נפל בהגנה על קיבוץ בית קשת ערב חתונתו עם פנינה גרי, בת נהלל. כאשר עברו בני הזוג בן צבי לבית הנשיא, החליטו לתרום את צריף מגוריהם לקיבוץ על מנת שישמש כמועדון. עם השנים הוזנח המקום ועמרי שלמון ארגן כתבת טלוויזיה שתספר את סיפורו. בעקבות השידור צלצל אלי אלישע קלעי שליבו נחמץ על ההזנחה, והציע סיוע כספי לשיקום הצריף. באירוע של חנוכת הצריף, הועלתה במקום הצגת היחיד המרגשת של פנינה גרי "סיפור אהבה ארץ ישראלי", המספרת את סיפור האהבה לעלי.

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל הינה ארגון מיוחד שאנשיו פועלים לשימור המורשת ממניעים רעיוניים ובמסירות רבה. לצדם פועלים מאות נאמנים, פעילים, אישי ציבור, תורמים ומתנדבים, המשקיעים מזמנם, ומיכולותיהם על מנת לסייע בכל דרך אפשרית. מנכ"ל המועצה עמרי שלמון משקיע מאמצים רבים בגיבוש צוותי העבודה ופעילי הציבור ובעבודה מול הכנסת ומול ראשי רשויות, לצורך קידום מטרותיה של המועצה. כאן המקום להודות לכל אותם שליוו אותי לאורך כל הדרך ואני מאחל לכולנו שהמסע הזה אכן יוביל למיצוב השימור והמורשת כמרכיב מחייב בכל התכניות העתידיות של מדינת ישראל ■

ניצני הפעילות לשימור אתרים היסטוריים נראו לראשונה בסניפי החברה להגנת הטבע: בתל אביב בניהולה של זמירה יקותיאל, בירושלים בניהולה של ציפי רון וברחובות בניהולה של ישראלה קומפטון ובסיועו של עזרא אייל. במקביל החלה פעילות בקרב הציבור הרחב שמאס בגישה הרומסת את ערכי המורשת של הארץ ושאהד מהביטויים לה היה הרס גימנסיה הרצליה. בשנת 1982 העלו חברי הכנסת רפי סוויסה ממזכרת בתיה ובני שליטא ממנחמיה את נושא הפקרת הנכסים ההיסטוריים ביישוביהם בוועדת החינוך של הכנסת, בראשות ח"כ אורה נמיר. בעקבות זאת הוקמה ועדה בראשות ח"כ יעקב צור שהמליצה לפנות לחברה להגנת הטבע על מנת שתיקח על עצמה את הטיפול בנושא זה, כפי

שעשתה בנושא השמירה על פרחי הבר. בחברה להגנת הטבע ביקשו ממני לקבל עלי את המשימה. בתקופה זו סיימתי את תפקידי כרכז המערכת של "האנציקלופדיה של החי והצומח" בעריכת עזריה אלון. כאיש הנופים הפתוחים בחברה להגנת הטבע, התלבטתי אם תחום זה מתאים לי והחלטתי להקדיש שלושה חודשים ללימוד הנושא באמצעות סיורים ברחבי הארץ. מה שראיתי בהביר לי חד משמעית שיש לטפל בדחיפות במבנים ובאתרים, בטרם יהיה מאוחר. כעבור חודש בלבד, הסכמתי לקבל את התפקיד.

הקמת המועצה ופעילות ציבורית: בחודש דצמבר 1984, התקיים כנס היסוד של המועצה במכון ון ליר בירושלים, בחסות נשיא המדינה חיים הרצוג ובהשתתפותם של אנשי ציבור, אדריכלים, אנשי אקרמיה ועוד. הקשר שנוצר בין האנשים והתגייסותם לנושא, היוו מנוף לפעילות המועצה בהמשך.

ביני לבני חשבתי רבות כיצד להקים גוף ציבורי בעל תהודה, שכוחו נובע מהכרה ציבורית רחבה. הרעיון שהתגבש היה להקים תנועה ציבורית דינמית שתפעל בכל המגזרים למניעת הרס מבנים ומתחמים היסטוריים ותביא לשימורם.

הצעד הראשון היה הקמתה של מערכת ארגונית. זו נבנתה בהדרגה לאחר שנוצרה מסגרת ובראשה נציגי ציבור אשר נבחרו מתוך עמותת הידידים שהקמנו. נשיא המועצה הראשון היה פרופ' זאב וילנאי ואחריו מונו הנשיא אפרים קציר ושלמה הלל המשמש בתפקיד עד היום. בראש הוועד המנהל עמדו בעבר אורי יפה, יעקב טוביה, יהודה דקל, מי שהיה ממעצבי המדיניות של המועצה, וכיום היו"ר הוא פרופ' אדריכל סעדיה מנדל. סביב כסיס זה הוקמו ועדות ציבוריות במחוזות ובמחלקות השונות כגון, כספים, תכנון הנדסי, חינוך ועוד.

אחד הנושאים עליהם שמנו דגש כבר בהתחלה היה הפעילות בקרב אישי ציבור, ראשי רשויות וחברי כנסת, שלהם השפעה גדולה על המתרחש בתחום. בשלב מסוים הבנו שנוחצה חקיקה שתיתן תוקף לעבודתנו. את המשימה ריכזה ח"כ עדנה סולודר, והחוק אכן אושר, מה ששיפר את מעמדה של המועצה. עם זאת עלי לציין שעדיין נדרשים תיקונים לחוק, על מנת לחזק את תוקפו.

קליטת עלייה: עם בוא העלייה הגדולה מברית המועצות לשעבר, בשנות ה-90 למאה שעברה, קלטנו את מהנדס השימור לב מנדלבלט. הצעתי לו להקים קבוצת שימור והצלחנו לשכנע את הגורמים המטפלים בעלייה לערוך קורס למקצועות השימור, שנמשך כשנה. בסיומו הקמנו מערך של צוותי שימור שאליו צירפנו חיילים משוחררים מבני העדה הצ'רקסית. צוותים אלה מבצעים מלאכת שימור נפלאה באתרים עד היום.

המאבק על השימור והקמת אתרים: מעשה השימור דרש מאיתנו לא פעם לנקוט בצעדים לא שגרתיים, על מנת לשכנע גורמים ברשויות

הזוכים במקומות הראשונים קיבלו פרסים כספיים ועשרת התמונות הטובות ביותר נשלחו לתחרות בינלאומית. טקס הסיום התקיים במרכז חייק לאמנות עכשווית ביפו.

במסגרת הפרויקט, נחשפו באופן מסודר רשימות השימור של מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל והועלו לאתר האינטרנט. המידע הרב ויקר הערך הזה נשמר עתה ב"פורטל אתרי המורשת" שהוקם לאחר התחרות בוויקיפדיה. על אף התוצאות המרשימות של הפרויקט, המלאכה עוד רכה. לאתרים רבים עדיין חסר ערך בוויקיפדיה, או תמונות לשימוש חופשי. אנו קוראים לכם להיכנס לפורטל אתרי המורשת באינטרנט, להתרשם ולתרום מהידע שלכם בעדכון ובעריכת המידע

ויקיפדיה אוהבת אתרי מורשת

פרויקט זה הינו תחרות צילום של אתרי מורשת, שהופעל על ידי עמותת ויקימדיה ישראל, התומכת בפעילות אתר האינטרנט ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית בישראל, בשיתוף מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. זהו חלק ממיזם בינלאומי שמטרתו העלאת המודעות לאתרי המורשת. נותני חסות נוספים לפרויקט הינם גוגל ישראל, איגוד האינטרנט הישראלי וגליץ, בית הספר לפרסום. במהלך התחרות הציבור נקרא לצלם ולתעד את אתרי המורשת וכן להשתתף במגוון פעילויות ללא תשלום כגון סיורים באתרי מורשת וסדנאות צילום. בתום התחרות התכנסה ועדת השיפוט ובחרה את התמונות הטובות ביותר מבין אלפי התמונות שהועלו. שלושת

מקום שלישי
מעלה עקרבים (צילום: אילן ארד)

מקום שני
הכנסייה באלוני אבא (צילום: ניצן זהבי)

מקום ראשון
מגדל דוד בשלג (צילום: זאב רוטקוף)

קורס מדריכים לאתרי המורשת

בעקבות ההצלחה בשנה שעברה, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל קיימה גם השנה קורס מדריכים לאתרי המורשת בשיתוף המכללה האקדמית גליל מערבי. משתתפי הקורס זכו לחוויה לימודית מעניינת שהותאמה לעולם התוכן הייחודי של מדריכים באתרי המורשת הכולל היסטוריה, שימור, מוזאולוגיה, דיונים ערכיים, מתודיקה ועוד. כל מפגש התקיים באתר אחר ובו גם נערך סיור שחשף בפני המשתתפים את סיפורו של המקום ואת האתגרים הניצבים בפני צוות האתר. היבט חשוב לא פחות מהפן הלימודי בקורס הוא המפגשים הבין אישיים וההיכרותיות המקצועיות שנוצרו והובילו לשיתופי פעולה

הכנס הארצי השלישי למנהלי אתרי המורשת

כנס מנהלי אתרי המורשת נערך השנה בעכו בחודש פברואר, בהשתתפות כ-120 מנהלי אתרי מורשת מכל רחבי הארץ, והיווה נקודת שיא שנתית של מפגשי הפורומים האזוריים. בפתיחת הכנס כיבדו אותנו בנוכחותם ובברכתם ראש עיריית עכו שמעון לנקרי, ומנהל "ציוני דרך" - תכנית מורשת במשרד ראש הממשלה ראובן פינסקי. את הכנס ליוותה תערוכת "ציוני דרך" בנושא פרויקט השדרוג שהתבצע השנה ב-90 אתרי מורשת, באמצעות "ציוני דרך" ומועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. החלק העיוני בתכנית הכנס עסק השנה בנושא הציונות והחלק המעשי התמקד בפרוגרמות לאתרים. ביטוי מעשי לנושא הפרוגרמות ניתן בשלוש סדנאות שהועברו במקביל ביום השני, ובהן הוצגו שלוש תכניות הנמצאות בשלבי הכנה מתקדמים. השנה התקיימה "במה פתוחה" - שאפשרה למנהלים להעלות נושאים חשובים לכלל משתתפי הכנס. רוחי ליפשיץ מבית פישר בקריית אתא סיפרה על פרויקט התייעוד הקהילתי המיוחד שמתקיים אצלם, וטל צור ממוזאון מגדל דוד, בשיתוף עם נציגי חברת גיימס, הציגו פרויקט חינוכי-טכנולוגי שבימים אלו שוקדים על פיתוחו. את היום הראשון חתם המופע המרתק "אות מאבשלום", אותו

סדנת ציורי קיר במקוה ישראל, בהנחייתו של שי פרקש (צילום: דקלה ליאני)

מנהל "ציוני דרך" ראובן פינסקי, נושא דברים בכנס

כתבה נאוה מקמל עתיר, בעקבות ספרה הנושא שם זה. היום השני נפתח בסיור בנושא שימור בעיר עכו, בהדרכתם של אורי בן ציוני, מנהל מחוז צפון והעמקים ונעמה נאמן מזרחי, מנהלת מחוז חיפה וגליל מערבי.

בסיכום הכנס הציג אלעד בצלאל, מנהל מחלקת חינוך והדרכה, את תכנית העבודה של המועצה עם אתרי המורשת לשנים תשע"ג-תשע"ד, אותה הוא מוביל ביחד עם יו"ר ועדת החינוך ד"ר דודיק טוקר. הכנס היה מוצלח מאוד והצדיק את הכינוי שהעניק לו מנכ"ל המועצה עמרי שלמון: "אם כל הפורומים". אנו תקווה להמשיך ולמנף את כוחם המשותף של אתרי המורשת כפי שבא לידי ביטוי בכנס המנהלים

עץ משפחת הקיבוץ במוזאון החצר הישנה בעין שמר (צילום: איציק שוויקי)

אז מה עושים האוצרים?

האוצר הוא יוצר: האוצר מחליט מה יהיה הרעיון האוגד של התערוכה. האם החפצים יאורגנו באופן כרונולוגי, או שמא באופן נושאי? האוצר מתכנן את הקו הסיפורי של התערוכה: הוא מתכנן חלל שבו הצופים יכולים להלך, להתבונן, להתרשם, ללמוד ולהיות מעורבים.

האוצר הוא מחנך: תפקידם של אוצרים הוא להבהיר את הרעיון של התערוכה - לארגן אותה באופן המנגיש את המוצגים לקהלים השונים, לציבור הרחב כמו גם למומחים. האוצר כותב הסברים לתערוכה בכללה ולמוצגים בפרט. האוצר נמצא בקשר עם אנשי החינוך של המוזאון, מנחה אותם ומדריך בתערוכה בעצמו. ישנם אוצרים שבאים מתחום החינוך ומתמחים בתכנון מוצגים פעילים ובהנגשת תערוכות לקהלים מגוונים.

האוצר הוא פקיד: יונה פישר, מגדולי האוצרים בארץ, הגדיר את האוצר כפקיד. ואכן, ישנם תחומי אחריות אדמיניסטרטיביים לאוצר - האוצר מקדיש מאמץ רב לרישום, תיעוד ושמידת הפריטים שהוא אוסף, שואל, משאיל ומציג. כמו כן הוא נדרש לעסוק בגיוס כספים ובניהול תקציבים.

האוצר הוא מתווך: האוצרים פועלים כמתווכים בין המוסד שבו מתקיימת התצוגה לבין האמן-אספן או כל גורם אחר התורם לתצוגה. האוצר צריך להבטיח תשומת לב מיוחדת לאינטרסים של האמנים, בעוד הוא מכבד את הצרכים והעדיפויות של המוסד המארח את התצוגה. כמו כן, האוצר מלווה ומנחה את הגורמים הקשורים בתכנון ובהקמת התערוכה - המעצבים, האמנים, האספנים, הביטוח, השימור, ההובלה, החשמלאים, התאורנים, הגרפיקאים, המוציאים לאור של הפרסומים המלווים, היועצים והמפיקים של המדיה ועוד.

האוצר באתר המורשת

אתרי המורשת הם אתגר ייחודי לאוצרי תערוכות בניגוד למוזאון שיכול לקום באתר כזה או אחר, באתר המורשת יש חשיבות ראשונה במעלה למקום עצמו - המקום הוא "הגיבור המרכזי". פעמים רבות דווקא החפצים, שבמוזאון הקלאסי הם העיקר, באתרי המורשת הם אינם אלא אביזרים משניים. לדוגמא, אביזרי מטבח, שולחנות וספסלים, עששיות וביגוד תקופתי המשמשים לשחזור של חדר אוכל קיבוצי אינם חפצים מוזאליים חד פעמיים או נדירים. כשהחפצים אינם אלא "תומכי תצוגה" צריך האוצר לחפש עוגנים אחרים, ולשקול מגוון רחב של אמצעי תצוגה שימסרו באופן חווייתי ועיוני את התכנים של האתר. האתגר החשוב ביותר של אוצר הוא לגעת בלבו ולהסעיר את מוחו של המבקר. בעיני, עיקר העבודה הוא הפיכת סיפורו ההיסטורי של האתר לרלוונטי לחיינו העכשוויים. בתצוגה טובה ימצאו המבקרים הד לשאלות, לדאגות ולתקוות המעסיקות אותם ביום יום ■

מה עושים אוצרים?

מיכל ברושי - אוצרת תערוכות לקהל הרחב

במדור זה אנו מציגים בדרך כלל את תהליכי השימור של מבנים ומתחמים שונים. הפעם בחרנו להציג את השלב שלאחר השימור כלומר, יציקת התכנים. חלק מהמבנים הם בשימוש פרטי, מסחרי, או ציבורי וחלקם הופכים למוזאונים ולאטרי מורשת. על יציקת התוכן לאלה האחרונים אחראים בראש ובראשונה האוצרים.

אוצרים, כפי שמרמז שם, מופקדים על אוצרות. גם באנגלית, תפקיד האוצר שואל כנראה, מהעולם הכנסייתי בו נקרא האפסנאי ששמר וטיפל באוצר המנזר בשם **Curator** - קורטור.

עד לפני כשני עשורים לכל אוצרת/ היה תחום מומחיות אחד, למשל "אוצרת לאמנות המאה ה-18 באירופה" או "אוצר לתקופת הברזל בארץ ישראל והארצות השכנות". האוצרים היו עסוקים בעיקר בבנייה ובטיפול באוסף עבור המוסד שבו עבדו (לדוגמא במוזאון או באוניברסיטה) וכמו כן עסקו במחקר של החפצים שבאוסף. התערוכות שהאוצרים הקימו מדי פעם נבעו מתוך האוסף והמחקרים בנושא. גם היום, במוזאונים גדולים כמוזאון ישראל, ישנם אוצרים מומחים שאלו תפקידיהם העיקריים.

אבי, מגן ברושי, היה האוצר של המגילות הגנוזות שהוצגו בתערוכה מתמדת בהיכל הספר. הוא עסק בעיקר במחקר ועמד בקשר עם החוקרים של המגילות הגנוזות בארץ ובעולם. בנוסף, היה מופקד על שימורם של המגילות הפריכות והשבריריות. אני זוכרת הרבה דיונים על גובה ואיכות האור שבארונות התצוגה, על הטמפרטורות והלחות הנכונות למגילות ועוד סוגיות שימור רבות. בצד השני של אותו המוזאון, חנכו אותי להיות אוצרת של תערוכות לקהל הרחב: הייתי מופקדת על אוסף "תרבות הילד" שכלל בובות, צעצועים ומשחקים מכל העולם, אותם אספה האוצרת הראשית, איילה גורדון, ואשר הרנין את ליבם של ילדים ומבוגרים בתערוכות אינספור. לעומת אבי, הקדשתי את רוב זמני לתכנון ולהפקת תערוכות לקהל הרחב, בהן היו מוצגים פריטים מאוספי המוזאון בכלל, לצד רפרודוקציות ויצירות אמנות שהוזמנו במיוחד לתערוכות כמוצגים פעילים. כך, למרות שהיינו אוצרים באותו מוזאון, עסקנו אבי ואני בשתי עבודות מאוד שונות.

היום אוצר הוא מונח המדרג עובדי מוזאון בתחום המקצועי. ישנם למשל אוצרים לחינוך שאינם מופקדים על אוספים או עורכים תערוכות. כמו כן, פועלים היום אוצרים עצמאיים, שאינם קשורים למוסד יחיד, והם מתכננים ומלווים הקמת תערוכות בנושאים שונים ובמקומות שונים. עבודת האוצר כבר אינה נשענת אך ורק על העולם האינטלקטואלי אלא נובעת גם מהניסיון המעשי ומדרכי ההפקה של אמנים חזותיים.

ההאנגר החדש בחצר הישנה בעין שמר (צילום: מיכל ברושי)

ציורי נוף ראשונים שנחשפו על גבי תקרה

חשיפה של ציור תקרה בחדר המדרגות (צילומים: נגה די סגני)

הבינלאומי לשימור בעכו בניהולה של שלי אן פלג. במשך חמישה ימים חשפו הסטודנטים את ציורי הקיר והתקרה, בהנחיית מומחים מהצוות של שי פרקש ומועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. הסטודנטים תיעדו את תהליך החשיפה והשימור של הציורים והם עתידים לכתוב דוחות ביצוע על עבודתם במבנה. הפרויקט נתן תנופה לעבודת שימור ציורי הקיר והתקרה של המבנה ההיסטורי וזכה לפרסום וסיקור עיתונאי. אנו תקווה שהוא יסייע להמשך תהליך שימור עיטורי הקיר במבנה זה בפרט ובמבנים היסטוריים בכלל ■

תמר טוכלר במפגש עם הסטודנטים

במהלך חודש מרס, הייתה מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל שותפה לפרויקט לימודי של שימור ציורי קיר ותקרה במבנה היסטורי ברחוב נחלת בנימין מס' 5 בתל אביב. הפרויקט יצא לדרך ביוזמתם של שי פרקש ואדר' ניצה סמוק, לאחר שבמסגרת עבודות תיעוד ושימור במבנה ההיסטורי, נחשפו על ידי צוותו של שי פרקש ציורי קיר ותקרה ייחודיים בארבעת החדרים ובחדר המדרגות. ציורי התקרה כוללים ציורי נוף וציורים פיגורטיביים, שטרם נחשפו כמותם בתל אביב. בפרויקט לקחו חלק סטודנטים מחו"ל, הנמצאים כעת בארץ במסגרת תכנית הלימודים של המרכז

סדנת מהנדסים בינלאומית בנושא סיכוני רעידות אדמה למבנים היסטוריים

מיכאל כהן - מנהל פרויקטים בינלאומיים, מינהל שימור, רשות העתיקות

הראשון, במרכז ההיסטורי של בית הספר החקלאי מקוה ישראל, וסייעה בגיוס אנשי מקצוע מקומיים להשתתף בה. ביומה השני, התארח הסדנה במרכז השימור הבינלאומי ע"ש העיר רומא, בעכו. שותפים נוספים לארגון הסדנה היו אונסקו, אוניברסיטת פדובה וועדת ההיגוי הבין משרדית להיערכות לרעידות אדמה.

בין הדוברים נמנה פרופ' קלאודיו מודנה, ראש הפקולטה להנדסה באוניברסיטת פדובה, אשר טען כי מבנים היסטוריים שנבנו בטכנולוגיות מסורתיות וטופלו בהמשך בטכנולוגיות חדשות שאינן נתמכות בגישות שימוריות, ניזוקים באופן קשה יותר בעת רעידות אדמה ואף מתמוטטים. מחקרים אלו מתבססים על הערכת נזקים שנגרמו מרעידות אדמה ובפרט זו שהתרחשה בשנת 2009 באקוויילה, שבאיטליה. מסקנות אלו מגבות את טענות אנשי המקצוע כי בתים היסטוריים שנבנו בטכנולוגיות מסורתיות מתנהגים באופן שונה ממבנים מודרניים ולפיכך טיפול בהם בטכנולוגיות מודרניות עלול להחמיר את פגיעותם.

סדנת המהנדסים הייתה השנייה בנושא שימור שמתקיימת בישראל ואחת ממטרותיה הנוספות היא להעלות את המודעות לפן ההנדסי בתחום, שמשווע למהנדסי שימור נוספים ■

פרופ' קלאודיו מודנה נושא דברים בכנס (צילום: מיכאל כהן)

בחודש דצמבר 2012 התקיימה סדנה מקצועית בינלאומית שמטרתה המרכזית הייתה להעלות את המודעות לאיום הנשקף לאתרי המורשת בעת רעידות אדמה ואת הצורך בהיערכות מוקדמת. בסדנה השתתפו שבעה מומחים, מאיטליה, ספרד, פורטוגל, יוון, צ'כיה וטורקיה וכ-80 אנשי מקצוע מישראל.

את הסדנה יזמה רשות העתיקות לרגל סיום פרויקט NIKER של האיחוד האירופי, ובמסגרת פעילות לצורך מוכנות לסיכוני רעידות אדמה לנכסי מורשת המשותפת לרשות העתיקות, המכון הגיאולוגי וועדת ההיגוי הבין משרדית למוכנות לרעידות אדמה, בראשות ד"ר אבי שפירא.

פרויקט NIKER עסק בחקר הגורמים הפוגעים במבנים היסטוריים ובבחינת שימוש בטכניקות הערכה משופרות ובטכנולוגיות חדשות לשיפור יכולת העמידה של מבנים היסטוריים ברעידות אדמה. בסדנה השתתפו מומחים מהשורה הראשונה בעולם ובה הוצגו סיכומי המחקר ומסקנות מקצועיות שמציעות, בין היתר, פתרונות הנדסיים בגישה משמרת להתמודדות עם רעידות אדמה. השותפים הישראלים בפרויקט NIKER היו המהנדסים יעקב שפר, מאיר רונן וג'ק נגר מרשות העתיקות. מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל אירחה את הסדנה ביומה

שיתוף ציבור וחלקו בשימורה של המורשת התרבותית *

פרופ' עירית עמית-כהן - יו"ר איקומוס ישראל וראש מסלול לתואר שני "שימור ופיתוח נוף ונכסי תרבות", המחלקה לגיאוגרפיה וסביבה, אוניברסיטת בר אילן

1. נכסי מורשת תרבות בלב ליסבון, פורטוגל, המשמשים מרכז תרבות ותיאטרון. הגרפיטי מעיד על ניכוסו הציבורי של הנכס, ליסבון, יוני 2012 (צילומים פרופ' עירית עמית-כהן)

לשיתוף הציבור בתהליך קבלת החלטות במהלך מיון נכסי מורשת תרבות, סיווגם, שמירתם ופיתוחם מספר דרכים:

- * שיתוף כלל האוכלוסייה המקומית ('קהילת המקום') בתהליך ההכרזה על נכס לשימור תוך הבחנה בין חמישה שלבים: יצירת קואליציה רחבה ככל שניתן; הצגת הנכסים, ערכיהם, אפשרויות השימור והפיתוח; מיון, סינון ובחירה; אפיון השימור הנדרש; הצגת רעיונות וגם אמצעים להשתלבות בתכנון העכשווי ובפיתוח.
- * שיתוף נציגי ציבור בתהליכים שהוצגו לעיל.
- * שיתוף נציגי ציבור בוועדות חוץ-קהילתיות (ועדת תכנון אזורית, רשות שימור מקומית) כדי להכיר את 'משחקי הכוח' המקומיים וכדי שיהיו "שחקן" בעל משמעות בתהליך קבלת ההחלטות.
- * ארגון קבוצות עבודה. הקבוצות מתחלקות על פי מאפיינים חברתיים או שמתקיים בהן שילוב נציגים המייצגים את כלל האוכלוסייה.

בכל הדרכים שהוצגו לעיל שיתוף הציבור יכול להתבצע בחקיקה - קביעת חוקים הכופים את שיתופו של הציבור, או בהסכמה. השינוי ביחס החברה למורשת תרבותית, הבלטת הערכים - ההיסטוריים, האסתטיים או הסמליים, ההזדהות הגדלה עם הנכסים המבטאים ערכים אלה, ושיתוף הציבור בתהליך בחירת הנופים והנכסים הראויים להיכלל ברשימת מורשת, הובילו להכרה בכוחו של הציבור וביכולתו לשנות עמדות ותהליכים. לכוח וליכולת ביטויים מגוונים והם מתקיימים בשלבים שונים. כך למשל מקבל ציבור על עצמו לנהל נכסי תרבות ונופים שהוכרו לשימור בליווי הדרכה והנחיה ממסדית (תצלום 1) במקרה אחר מתדיינות קבוצות המייצגות אינטרסים שונים בדבר ערכיותו של נכס (תצלום 2) ובמקרה נוסף, הציבור שותף מלא לניהול התופעה ולשמירתה (תצלום 3)

2. שיתוף חברי קיבוץ סטודנטים ורשויות תכנון בשימור חדר האוכל בתל יוסף, מרס 2012

3. שמירה על כלבי הים בסן פרנסיסקו, ספטמבר 2012

* גרסה מורחבת של המאמר, כולל הפניות, מופיעה באתר האינטרנט של מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל www.shimur.org.il

השינוי שחל בחברה וביחסה לנכסי מורשתה התרבותית הוא תוצר של מספר התפתחויות:

- * קיומה של חברה הנוקטת לנופים ולנכסים המשדרים יציבות, אמינות, תחושת ביטחון והמשכיות.
- * שינוי שחל ביחס החברה לסביבה: ההכרה בקשר בין איכות סביבה לאיכות חיים - ומשום כך, הקפדה על שמירת משאבים סביבתיים, כמו גם הכללתם של נכסי תרבות בהם.
- * עליית מעמדו של הציבור בקביעת איכות סביבתו, מרכיביה וערכיה. ומשום כך - התפתחות גישה ביקורתית המדגישה את חשיבות החקירה, התיעוד ובחינת הערכים, ואת קדימותם ל'עשייה' השימורית.
- * שינוי בתפיסת חובתו של הציבור, לא רק צדק עכשווי אלא צדק רב דורי המתאפיין בהכרזה על משאבים ונכסים הראויים לשימור גם עבור הדורות הבאים.

במאמר קצר זה ארחיב בעניין אחד בלבד, ביחסה של החברה לסביבה ולאיכותה ובקריאה המתחזקת לשותף ציבור, רחב ככל שניתן, בשמירה על מרכיביה. קריאה זו מתבססת על התפיסה ששיתוף ציבורי הינו ערך דמוקרטי העומד בפני עצמו. ערך זה נדרש לכלים מעשיים שנועדו לקדם ולשכלל את תפקודן של הרשויות. מכיוון שהציבור לא מייצג אינטרס אחד וקול אחד, ובכל קהילה חיות ופועלות קבוצות שונות בעלות צרכים שונים, יש לדאוג כי יישמעו קולותיהם של כל חלקי הקהילה. בנושא מעורבות הציבור בתהליך הכרזתם של נכסי מורשת הראויים לשימור וקביעת מגבלות הפיתוח הרבו לכתוב לינהאן וגרוס. השניים העמידו במבחן שלוש גישות:

- * הגישה האקולוגית, זו החוששת מהיעלמות נופים ונכסי תרבות או מפגיעה בהם כתוצאה מפיתוח יתר.
- * הגישה הכלכלית, המדגישה את עלויות השימור מול כדאיות הפיתוח.
- * הגישה החברתית-תרבותית המתייחסת לצורכי החברה, לרצונותיה וליחסה לנופיה ולנכסיה התרבותיים.

החוקרים הגיעו למסקנה שהגישה השלישית היא הנכונה. לטענתם כדי לקדם את שימור הנוף והנכס, יש לפתח מודעות לתופעה בקרב הקהילה, לבחון את רצונותיה, את העדפותיה ואת תפיסתה, את נופיה ונכסיה, ולשתף בתהליך קבלת ההחלטות ככל שניתן המוצע לגביהם. בשיתוף הציבור בתהליך קבלת החלטות בבחירת נופים ונכסים הראויים לשמירה מפני פיתוח יתר, היכול לפגוע בערכיהם, הרחיבו שתי חוקרות: סלמן ובוריני-פיירבנד ושותפיה. החוקרים הסבירו את חשיבותו של שיתוף הציבור בהליכי ההגדרה, התכנון והפיתוח של נופי תרבות ונכסי מורשת תרבות. לדבריהם, בעלי עניין, יזמים אך בעיקר תושבים מקומיים, מודעים לאינטרסים הקיימים במקום, הם מחזיקים בידע וביכולות ולבנטיים, והם בדרך כלל בעלי נכונות להשקיע ממצעם ומכספם בחקירת הנוף והנכס, כשימורם ובפיתוחם.

לשיתוף הציבור מצאה סלמן צידוק באמנה האירופית לנוף (European Landscape Convention, 2000). באמנה זו נדרשו המדינות החתומות עליה לקדם את שיתוף הציבור ובכך להבטיח את האינטרסים שלו ולא להסתפק ברצונותיהם של היזמים, הרשויות המקומיות והרשויות האזוריות.

חדשות ואירועים

גגות רעפים. כבניין הראשי הותקנו חלונות רבים וכרכוב ייחודי. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1914, החרמו הטורקים את האתר והוא שימש אותם למגורי חיילים. בשנת 1918 השתלטו על המקום הבריטים והשתמשו בו לצרכי הממשל הצבאי. המקום חזר לידי המיסיון האנגלי בשנת 1919, אך זה החליט להפסיק לפעול בצפת והעביר את המבנים לרשות המיסיון הסקוטי. הסקוטים פתחו במבנה קולג' שפעל עד פרוץ המרד הערבי (1936) ועם פינויו, נכנס למתחם "חיל הספר" הערבי. בשנת 1942 נרכש האתר על ידי קופת חולים כללית שפתחה במקום בית הבראה ע"ש יוסף בוסל, ממיסדי דגניה. בשנת 1984 נסגר בית הבראה, ולאחר ששימש תקופה קצרה כמרכז קליטה, נמכר לגורם פרטי ואז נעזב ונזנח.

הוועד המנהל של המכללה האקדמית צפת, נשיא המכללה פרופ' אהרן קלרמן והמנכ"ל שמואל הר נוי, בשיתוף מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, עשו בשנים האחרונות כל מאמץ להביא לרכישת המתחם. המקורות למימון הרכישה היו כספי המכללה והשתתפות ות"ת (הוועדה לתכנון ותקצוב של המועצה להשכלה גבוהה).

המועצה לשימור אתרים מברכת את המכללה על מהלך זה. בימים אלה אנו שוקדים על הכנת תיק תיעוד ועל הכנת תכנית שימור ופיתוח שטח. כל אלה ייעשו ברגישות מירבית, תוך איזון בין צורכי השימור והמורשת ובין תכניות הפיתוח של המכללה האקדמית צפת ■

בית בוסל בצפת חוזר לעתידו

עמרי שלמון - מנכ"ל מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

לאחר עשרות שנים בהן עמד מתחם בית בוסל בצפת נטוש (ובלי כוחות...) ובעקבות זאת עבר פריצות, הריסות בזדון, אירועי שריפה והזנחה על גבול ההפקרות, נרכש המקום לאחרונה על ידי המכללה האקדמית צפת כחלק מתכניות ההתרחבות והגברת הפעילות האקדמית.

בית בוסל שוכן ברחוב ירושלים, פינת רחוב האר"י, וסיפורו מתחיל בשנת 1895, עת רכש המיסיון האנגלי כשמונה דונם בשוליה הצפוניים של צפת. בשנת 1904 נחנך כבית חולים ושימש את אוכלוסייתה של צפת והסביבה. הכתים נבנו מאבני גיר מסותתות, כמנהג המקום ועם

הבניין הראשי (צילום: אלכס ליבק)

בית ילין במוצא - ברוח חזונו של יהושע ילין

בבית ילין מתקיימות פעילויות בדגש צמחייה וחקלאות. השנה מתקיים במקום קורס "מהגינה למטבח בניחוח ירושלמי משובח", בו נלמדים יסודות הגינון האורגני בתפיסת ה'פרמה קלצ'ר', כלומר בניית ערוגות מוגבהות, אזורי בר בגינה, הכנת תרופות מצמחי מרפא ועוד. לאחרונה התקיימו סיור ליקוט עם ד"ר אורי מאיר צ'זיק, מומחה לתזונה טבעית ועוד פעולות בנושא. אלו נועדו לשמר את מורשתו החקלאית של יהושע ילין, ואנו נמשיך לפתח מגמה זו ■

הבור הצלבני

בחצר בית ילין התגלה בור צלבני. זהו חלל מיוחד בן 90 מ"ר, הכולל שני אולמות המחוברים באמצעות שלוש קשתות. במאמץ משותף של המועצה לשימור אתרים ורשות העתיקות פונה הבור והוא עתיד לשמש כאולם תצוגה במסגרת מרכז המבקרים של האתר ■

הבור הצלבני לאחר הפינוי (צילום: איציק שוויקי)

גג והשקפת עולם, יום עיון לזכרו של שמואל (מילק) ביקלס במשכן לאמנות עין חרוד

ד"ר גליה בראור - מנהלת המשכן לאמנות עין חרוד

"עדיין קיימים בעולם מבנים בעלי תכונות קסם" כתב מומחה תאורה עולמי והתייחס למשכן לאמנות עין חרוד. שמואל ביקלס, אדריכל המוזאון וחבר קיבוץ, זוכה כיום להכרה כאחד האדריכלים המקוריים והפוריים שפעלו בארץ. יום עיון שהוקדש לפועלו התקיים במשכן לאמנות עין חרוד בחודש מרס. אביטל אפרת, אוצרת עזבון ביקלס במשכן לאמנות עין חרוד, סקרה את בתי התרבות של ביקלס; פרופ' צבי אפרת שוחח על ייחודו של ביקלס כמתכנן; ד"ר גליה בראור הרצתה על תפיסת המוזאון של ביקלס ואורי בן ציוני, מנהל מחוז צפון במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, סקר מבנים של ביקלס במחוז הצפון והתייחס לגיבוש מדיניות השימור.

עמרי שלמון, מנכ"ל המועצה, סיפר על הסיוע שניתן השנה לשיפוץ מבנה המוזאון והודה לעושים למען שימור מורשת שמואל ביקלס ■

חדר העבודה המשוחזר של ביקלס במשכן לאמנות עין חרוד (באדיבות המשכן לאמנות עין חרוד)

משמרים ומארחים במקוה ישראל אביבה שוורץ - מנהלת מרכז המבקרים מקוה ישראל

תיעוד ושימור

לאחרונה נערך סקר הגדסי שימורי לכל המבנים במתחם ההיסטורי. עד כה הסתיים הסקר בבית המתמחים, ביקב ובבית הכנסת. בבית המתמחים הסתיים שלב א' של עבודות הצלה בו טופלו תקרות העץ והגג. במקביל מכינים שמונה תיקי תיעוד למבנים שונים. כל הפרויקטים מתבצעים במימון קרן רש"י

פסטיח

בימי חוה"מ פסח נערכו ימי "פסטיחי" במקוה ישראל. במהלך שלושת ימי החג ביקרו באתרי מקוה ישראל כ-10,000 מבקרים, שנהנו ממפגש בלתי אמצעי עם מגוון בעלי חיים, סדנאות הפעלה לילדים והדרכות באתרים ההיסטוריים

חוגגים פסטיחי על רקע המבנים ההיסטוריים (צילום: אביבה שוורץ)

אירוע השקת הקטלוג תערוכת 'מי הגימנסיה'

בחודש פברואר התקיים במוזאון ארץ ישראל יום העיון לרגל השקת קטלוג תערוכת 'מי הגימנסיה'. במסגרת יום העיון ניתנו הרצאות, ביניהן הרצאותיהם של גיא רוז, אוצר התערוכה, ד"ר מרדכי נאור, פרופ' מעוז עזריהו ותמר טוכלר. שלמה הלל, נשיא מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ובוגר גימנסיה הרצליה, ריגש את הקהל בחוויותיו מהמקום. במסגרת יום העיון הוקרנו סרטים היסטוריים ונערך סיור מודרך בתערוכה

תלמידות הגימנסיה באתנתחא מוזיקלית (צילום: נגה די סגני)

מלאכות היסטוריות - אתגר מן העבר

דפנה שמשוני - מנהלת המוזאון ע"ש ערן שמיר במזכרת בתיה

בחודש ינואר, ביום הכי קר בשנה, כשירושלים בוססה בשלג והשפלה טבעה בגשם, התכנסנו בבית משק הברון במזכרת בתיה לשמוע סדרת הרצאות העוסקות במלאכות השימור. השמירה על אותנטיות שהיא מאבני היסוד של שימור נכון, מחייבת להשתמש בטכנולוגיות בנייה שבחלקן הולכות ונעלמות, ועלינו להכשיר בעלי מקצוע שיודעים לעבוד בחומרים הנכונים ובשיטות הישנות.

בכנס הוצגו חלק מן המלאכות הללו. אדר' גבריאל קרטס דיבר על הקשר בין תכנון השימור והמלאכות ההיסטוריות, ראובן אלברגר הסביר אודות בנייה באדמה, אדר' מרצ'לו מורו דיבר על הריצוף, אדר' גיל גורדון הציג את תולדות הרעף וחיפוי הגג ושי פרקש הרצה על הצבע בבניין. הכנס נערך זו השנה השנייה ואנו מתכוונים להמשיך במסורת בשנים הבאות

אדר' גיל גורדון והרעפים. שימו לב למזוודת "האוצר" שעל הרצפה... (צילום: טל בן נון גלז)

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
מברכת את פרופ' אדריכל דוד קאסוטו,
אוניברסיטת אריאל, חבר ועדת שימור ירושלים
על קבלת אות יקיר ירושלים

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
מברכת את פרופ' רות קרק,
האוניברסיטה העברית, ירושלים, חברת ועדת שימור ירושלים
על קבלת אות יקיר ירושלים

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
מברכת את העיתונאית יהודית יחזקאלי,
כתבת "קול ישראל", פעילת שימור בגדרה
על קבלת תעודת הוקרה בקטגוריית מפעל חיים,
מטעם אגודת העיתונאים

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
מברכת את פרופ' אדריכל דן איתן,
הטכניון, חיפה, יו"ר ועדת שימור תל אביב
על קבלת אות יקיר תל אביב-יפו

חידוש האנדרטה לזכר שלמה בן יוסף

ארנון חפץ - מנהל תחום שימור פיזי ארצי

חיים שולמן נושא דברים בטקס חנוכת האנדרטה (צילום: ארנון חפץ)

בראשות עבד אל רחים, ביצע את העבודה תוך ארבעה ימים בלבד כולל הכשרת החניה. כמו כן הוצב במקום שלט המועצה. בתצפית שממזרח לאנדרטה הונחה אבן לזכרו של שלמה בן יוסף המספרת את סיפורו. איך מגיעים: האנדרטה שוכנת על הכביש הישן בין צפת לראש פינה, מתחת למצפה הימים, בצד המערבי של הכביש. יש לחנות בתצפית שנמצאת בצדו המזרחי של הכביש ומשם להגיע ברגל ■

בחודש נובמבר 2012 נערך טקס הסרת הלוח מעל האנדרטה המשופצת לזכרו של לוחם האצ"ל שלמה בן יוסף. הטקס נערך במעמד המשנה לראש הממשלה והשר לפיתוח הנגב והגליל, סילבן שלום, מנכ"ל המשרד לפיתוח הנגב והגליל שמי כהן, ראש עיריית צפת אילן שוחט, יו"ר ברית חיילי האצ"ל יאיר אסיסקוביץ, מנהל מחוז צפון אורי בן ציוני ובהשתתפות ותיקי האצ"ל, ראשי רשויות ותושבי האזור.

שלמה בן יוסף (1913-1938) היה מעפיל ולוחם בית"ר, ראשון הרוגי המלכות בתקופת המנדט הבריטי. באזור בו הוצבה האנדרטה ניסו שלמה בן יוסף וחבריו לפגוע באוטובוס ערבי, בעקבות גל של פיגועים אכזריים כנגד כלי רכב יהודיים. הוא נתפס על ידי המשטרה הבריטית והוצא להורג.

האנדרטה עוצבה על ידי הפסל יצחק דנציגר בשנת 1957. ביוזמת מנכ"ל הרשות לפיתוח הגליל עו"ד שמי כהן וראש אגף התיישבות וחינוך ברשות לפיתוח הגליל חיים שולמן, הוחלט לשפץ את האנדרטה וסביבתה והמועצה לשימור אתרים נרתמה לסייע בשיפוץ. צוות השימור שלנו,

סיור הוועד המנהל באתרים בצפון

במסגרת סיור הוועד המנהל ומועצת העמותה באתרי שימור בגליל ובמעמקים, פקדנו גם את שדה הנחיתה של מטוס C46, אשר הביא עולים מעיראק במחצית השנייה של שנת 1947, במסגרת מבצע "מייקלברג". שלמה הלל, נשיא מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, היה בן מארגני המבצע ובאותו יום ציינו את יום הולדתו ■

ביקור בצריף המשוחזר באום ג'וני. שני מימין, נשיא המועצה שלמה הלל (צילום: חן הלוי)

לתפארת מדינת ישראל

טקס הדלקת המשואות בהר הרצל בירושלים המסמל את סיומו של יום הזיכרון ופתיחת חגיגות יום העצמאות, עמד השנה בסימן שנת המורשת הלאומית - שימור נכסי התרבות הלאומיים. בין מדליקי המשואות השנה היו נציגי מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל רן חדותי, חבר קיבוץ עין שמר, מנהל מחוז חוף כרמל ומנשה ומנהל תחום שימור טכנולוגי, ממקימי מוזאון החצר הישנה בעין שמר; מוקי צור חבר קיבוץ עין גב, חוקר ההתיישבות היהודית בארץ והיסטוריון של התנועה הקיבוצית, סופר, עורך, מרצה ומחנך. מוקי מסייע רבות לפעילות מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, בעיקר בתחום החינוך ■

רן חדותי בטקס הדלקת המשואות (צילום: גולן מלמד, באדיבות מרכז ההסברה)

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
מברכת את פרופ' עירית עמית-כהן,
ראש מסלול לתואר שני "שימור ופיתוח נוף ונכסי תרבות",
המחלקה לגיאוגרפיה וסביבה, אוניברסיטת בר אילן,
עורכת "אתרים - המגזין",
בהצלחה כיו"ר איקומוס ישראל

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
מברכת את האדריכל מתי קונס,
חבר ועדת שימור דרום, על קבלת "פרס קוק" למפעל חיים
באדריכלות בת קיימא לאזורים מדבריים,
מטעם אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
מברכת את עו"ד צבי האזור,
עם סיום תפקידו כמזכיר הממשלה,
ומודה לו על הסיוע הרב שהעניק לפעולתה לאורך השנים
איחולי הצלחה בהמשך הדרך

בית לנגה בזכרון יעקב (צילום: ארנון חפץ)

אוריה, מגדל המים במחניים, כבשן הסיד באל רואי והרפת בעיינות נמצאים בעבודה. במקביל אנו מקדמים תכנון מפורט ליתר הפרויקטים המיועדים לעבודה בשנת 2014 ■

תיעוד ושימור בעקבות אלבומי משפחות". הכנס נערך על ידי יד בן צבי והמועצה לשימור אתרים, ונפתח בברכות של מנכ"ל יד בן צבי יעקב ניב ומנהל "ציוני דרך" ראובן פינסקי. לאחר מכן התקיימה סדרת הרצאות אותה פתח ד"ר נירית שלו-כליפא ולביא שי מיד בן צבי אשר דיברו על אלבומי המשפחות כמקור היסטורי למחקר תיעוד ושימור. ד"ר אהרון כהן הציג את ביצוע הפרויקט בשדרות וריגש את הקהל בסיפורים אישיים; ד"ר יוסי ויטריאול, אדר' נעה שק ואדר' דניאל אבו-חצירא הדגישו את חשיבות התמונות לתיקי תיעוד; ד"ר גיל גורדון הראה כיצד פרטים סמויים בצילומים יכולים ללמד אודות הנושא והתקופה וחוקר הצילום גיא רו דיבר על ארכיון התמונות כאתר לשימור. יעל קציר הקרינה את סרטה "אישה, מקום תקופה - צפירה קטינסקי עוגן, מלכת שינקין". הסרט המרתק מתעד את חייה של דודתה בתל אביב בימים שטרם קום המדינה. האירוע הסתיים בסיום במתחם יד בן צבי בהדרכת ד"ר נירית שלו-כליפא ■

פרויקט 'הצלת מבנים'

אהרון לויטן - מהנדס שימור ראשי

בשנת 2012 הגשנו בקשה ל"ציוני דרך" (תכנית מורשת במשרד ראש הממשלה) למימון פרויקט ייחודי לעבודות הצלה של אתרי מורשת. "ציוני דרך" בניהולו של ראובן פינסקי, אישרו תקציב רב שנתי בסכום של שמונה מיליון ש"ח. מסגרת תקציב זו מאפשרת לנו לפעול במהירות באותם מבנים ומתחמים העומדים בפני קריסה והרס. למעשה, זוהי הפעם הראשונה בה ניתן תקציב ייעודי לפרויקטים מעין אלה ומן הראוי לציין את שיתוף הפעולה המיוחד עם ליאורה בארי-אלדן, ראש תחום המורשת המוחשית ב"ציוני דרך". מתוך התקציב הוקצו שלושה מיליון ש"ח לעבודות הצלה ב-14 פרויקטים לשנים 2012-2013. בשלב זה הסתיימו עבודות הצלה במתחם שערי תורה בתל אביב, במגדל המים בכרכור ובבית לנגה בזכרון יעקב. צריף ראשונים בקיבוץ דביר, צריף ראשונים בתימורים, גשר עזון, בית הבר בעין הור, החאן בכפר

"ישראל נגלית לעין" - יום עיון

חומי נובנשטרן - סמנכ"לית המועצה

"ישראל נגלית לעין" הוא מיזם קהילתי לתיעוד ולגיבוי של תמונות הארץ, תושביה ותולדותיה. מטרתו: לחזק את השותפות של תושבים מכל שדרות הציבור בסיפור המורשת הישראלי לדורותיו, על ידי שיתופם כמתעדים או מתועדים במפעל לתיעוד חזותי ושימור של תמונות מאלבומים פרטיים. במסגרת זו תושבים מתנדבים מתעדים את קהילתם. חומרי התיעוד נשמרים בארכיון המקומי ומגובים בארכיונים המרכזיים וברשת ארכיוני ישראל. התמונות ישמשו למחקר, לעיון, ללימוד, לתצוגות, לאירועי תרבות ואמנות, לפרסומים ועוד. את המיזם מוביל יד יצחק בן צבי בסיוע "ציוני דרך", משרד התרבות והספורט, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל וגופים נוספים. ניתן לצפות באלבומים באתר: www.israelalbum.org.il בחודש מרס נערך ביד בן צבי בירושלים יום העיון "ברחובות שלנו:

הטנדר שב למשטרת נהלל (צילום: ענת יוניס)

מיזמים במשטרת נהלל

במשטרת נהלל נחנך מיזם חדש - "התחנה הבריטית - מתחם יזרעאלי להופעות חיות". זהו מיזם משותף של המועצה האזורית עמק יזרעאל ומועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

"הטנדר נוסע הטנדר פה רץ"...

במלוא הדרו שב לביתו טנדר הנוטרים לאחר שיפוצו תחת עינו הפקוחה של ארנון חפץ ובביצוע של אלי איילון, מתנדב במשטרת נהלל. הטנדר נתרם לאתר על ידי אבשי מרגולין מהמושבה יוקנעם ■

שכונת בקעה בירושלים בין שימור לפיתוח

שכונה בראייה היסטורית

בחודש מרס התקיים בבית מוזס בירושלים ערב עיון בנושא שכונת בקעה בירושלים בנוכחות עשרות משתתפים. מנכ"ל המועצה לשימור אתרים עמרי שלמון ברך את המשתתפים והתייחס לחשיבות הדיון בשימור במסגרת תהליכי הפיתוח של שכונות היסטוריות. ההרצאות שניתנו עסקו בין היתר בשרידים פרהיסטוריים בבקעה וסביבותיה, סגנונות הבנייה בבקעה בתקופה העות'מאנית ובתקופת המנדט, תכנון השכונה בתקופת המנדט וסיפורו של בית מהתקופה העות'מאנית ועד היום. הערב נחתם בהרצאתו של מנהל מחוז ירושלים איציק שוויקי שהעלה לדיון סוגיות בשימור ירושלים ■

כנס מחקרי תל חי

אורי בן ציוני - מנהל מחוז צפון והעמקים

במסגרת כנס מחקרי תל חי, ערכה המועצה לשימור אתרים שני מושבים שבראשם עמדו מנכ"ל המועצה עמרי שלמון ומנהל מוזאון הרעות אמנון לוי. ההרצאות עסקו בעיקר בנושאי שימור ותכנון באתרי המורשת בצפון, וכללו בין היתר, את הרצאתו של האדריכל שמואל גרוגא בענין עקרונותיו לתכנון קיבוץ תל יוסף, שנוסחו בתהליך ההתנגדות של המועצה לתכנית הראשונית; הח"מ הרצה על סקר רכבת העמק ופעילות המועצה; מנכ"ל המכללה האקדמית בצפת שמואל הר נוי, הרצה על ההיסטוריה המרתקת של מתחם בית בוסל בצפת, במסגרת הכנת תיק תיעוד ולקראת עבודה של המועצה בהחייאת המבנה לטובת המכללה; הכנס מהווה גם את יום העיון השנתי של עיתון 'הגלילה' ■

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
משתתפת בצערה של **משפחת קלעי**
על פטירתו של ידידנו
אלישע קלעי
תורם ונאמן השימור
יהי זכרו ברוך

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
משתתפת בצערו של **דוד סבאג**,
מחלקת תכנון הנדסי ובני משפחתו
על פטירתה של האחות
תמי ביטון
יהי זכרה ברוך

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
משתתפת בצערה של **תמי מרום**,
מחנה המעפילים עתלית ובני משפחתה
על פטירתה של האם
חסיבה בן-אבו
יהי זכרה ברוך

שבוע שימור אתרים תשע"ג

בשבוע שימור אתרים התקיימו שפע אירועים, סיורים, ימי עיון וכנסים, אשר משכו אליהם מאות אנשים. לפניכם רשמים מן האירועים.

"אמץ אתר" ברחובות - פתיחת האירוע ברחבת בית דונדיקוב (צילום: טל בן נון גלז)

כנס מיכון חקלאי עתיק בעין שמר - תהלוכת הטרקטורים (צילום: טל בן נון גלז)

פסטיבל בתים מבפנים בתל אביב: ביקור בכנסיית עמנואל במושבה האמריקאית-גרמנית ביפו (צילום: תמי אליאב)

פתיחת שבוע שימור אתרים בבית האמנים בבאר שבע (צילום: עפר יוגב)

סיור המועצה עם אדר' אלה שר (במרכז) ואלי רומן (משמאל) מקבוצת מק"ס - מתכננים, קהילה, סביבה (צילום: אדר' נעמה נאמן-מזרחי)

עין כרם לאן? סיור בעקבות יום העיון (צילום: איציק שוויקי)

הכנסייה בסלודניקי (צילומים: זאב ניסון)

בעבר חלק מברית המועצות, בשיתוף כמה מצאצאי הגרים. הוא התחיל בנקודה בה עזבו רגלי הגרים את האימפריה הרוסית, עיר הנמל אודסה, דרך חצי האי קרים, וולגוגרד ואסטרחהן. 24 צאצאים משישה בתי אב - קורקין, סזונוב, פרוטופופוב, נצ'ייב, מטביוב ודוברובין - יצאו למסע שכלל ביקור בכפרים זאפלאונוויה וסלודניקי, בהם מצאו משפחות הנקראות עד היום דוברובין וקורקין. שיאו של הטיול היה ללא ספק ביקור בכנסייה בסלודניקי, הכנסייה בה היה אבי משפחת קורקין, אברהם, מצלצל בפעמון הכנסייה. צאצאיו מספרים שכאשר עלה כליל חג המולד לצלצל בפעמון, חשכו לפתע עיניו והוא התיישב על המדרגות. לאחר כמה ניסיונות בהם לא מצא את דרכו, אמר פרק צ"א בתהילים "אמרתי שלוש פעמים בזה אחר זה ואורו עיני". הכומר, שחכה בינתיים לאות התפילה, שלח אנשים לברר מה קרה לאברהם קורקין, וזה ענה להם כי מן השמיים הראו לו לבוא בחיק האמונה היהודית. על פי המסורת המשפחתית, מכאן מתחיל הסיפור. כעת, אחרי מאה שנים ויותר, נסגר המעגל במסע השורשים שתחילתו בערבות רוסיה והמשכו עד היום בארץ ישראל ■

בסתיו 2012, לאחר יותר ממאה שנים, יצאו צאצאי הגרים ממושבות הגליל התחתון לכנסיית אבותיהם באזור אסטרחהן שברוסיה. הגרים שכונו 'סובוטניקים' באו מרוסיה למושבות הגליל לאחר שאימצו לעצמם עיקרים מהיהדות ולבסוף התגיירו.

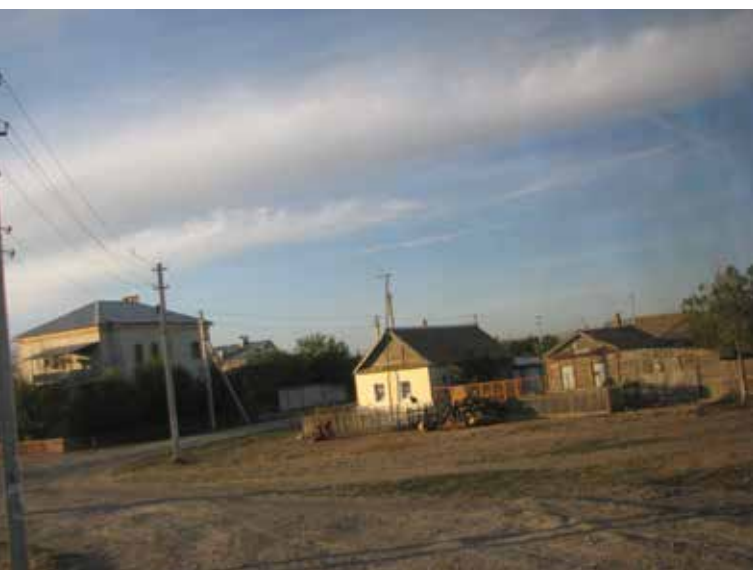
תנועת הגרות ברוסיה

בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 הגיעו לארץ ישראל גרי הצדק הרוסים ותקעו יתד במושבות הגליל התחתון והגליל העליון. הם השתייכו לתנועות ההתגיירות ברוסיה בנות מאות השנים, שהיו בדרך כלל המשכן של כיתות נוצריות "שומרות שבת" - ה'סובוטניקים'. ייתכן כי מכאן נובע הבלבול הקיים לגבי הגרים שהגיעו לגליל, אשר כונו 'סובוטניקים' על אף שרובם השתייכו לגרי הצדק. הקהילה

הידועה ביותר הייתה קהילת קורקין: זו כללה 37 משפחות, אשר מנו יחד 163 נפש. בני הקהילה שיצאו מהכפר סלודניקי שבאזור אסטרחהן, נדרו בין ערים וכפרים, עד שהגיעו לאודסה, על מנת להפליג לארץ ישראל, עליה חלמו והרכו לקרוא בתנ"ך ובברית החדשה. הם הגיעו בעידודם הנלהב של ראשי "חובבי ציון", בראשם מאיר דיזנגוף, הלל יפה וחיים (מרגליות) קלווריסקי, שראו בהבאתם לפלסטינה דרך לחיזוק המושבות "העייפות".

המסע

הרעיון למסע נולד בסתיו 2011, בעקבות מפגש של כ-120 צאצאי הגרים במושבה סג'רה. באותו מפגש עלה הרעיון לצאת למסע לכפר סלודניקי, ממנו יצאה שיירת קורקין לישראל, במטרה להתחקות אחר קורותיהן של המשפחות שעזבו את כפר מולדתם. לאחר שנים ארוכות, שהתאפיינו בעיקר בשתיקה, התעוררה הכמיהה לשוב לכפר ולראות מהיכן הכל התחיל. המסע תוכנן על ידי ד"ר זאב לוין, היסטוריון המתמחה באזורים שהיו

הכפר זאפלאונוויה

צאצאי הגרים בכנסייה בסלודניקי. שלישית מימין: זהבה חכם-גבאי

ארץ אהבתי

הצירים נקבעו לפי מספר התושבים היהודים ביישובים השונים. מבין המושבות הייתה זכרון יעקב הגדולה ביותר בתחילת המאה ה-20, ואחריה באו פתח תקוה וראשון לציון.

ה"כנסייה" נמשכה ארבעה ימים והרוח החיה בארגונה ובניהולה היה המנהיג הציוני מנחם אוסישקין. מטרתו העיקרית הייתה לאחד את היישוב נגד תכנית אוגנדה של הרצל, שפורסמה באותה עת והוא זכה לתמיכה גורפת בהצעתו לשגר מברק להרצל נגד התכנית.

"הכנסייה הראשונה" בזכרון יעקב - מנחם אוסישקין מופיע בציון שמו (אוסף ד"ר מרדכי נאור)

עם נעילת ה"כנסייה" התכנסו מקצת מחבריה, מורים במקצועם, בחברת עמיתים למקצוע והקימו, אף זאת בזכרון יעקב, את הסדרות המורים, ארגון מקצועי יהודי ראשון בארץ. שתי ההתכנסויות נערכו בבית פקידות י"א בזכרון יעקב (לשעבר בית פקידות הברון רוטשילד), בו ממוקם כיום מוזאון העלייה הראשונה. מדוע התקיימו ההתכנסויות בזכרון יעקב דווקא? ככל הנראה בשל היותה המושבה הגדולה ביותר בארץ וכן בשל מיקומה: במרכז הארץ, בין מושבות הגליל למושבות יהודה, יפו וירושלים. חלפו שנים. בעת מלחמת העולם הראשונה הוקם בזכרון יעקב, בסתר, ארגון הריגול ניל"י. הארגון, בראשות בני משפחת אהרנסון הזכרונית, אהרן, אלכסנדר ושרה, שאליהם הצטרפו צעירים מהמושבה וממושבות נוספות, חתר לערער את השלטון הטורקי בארץ ולסייע לאנגלים לכבוש את הארץ באמצעות מידע צבאי וכלכלי. כשגילו הטורקים את רשת הריגול, הקיפו את המושבה וחיפשו אחר חשודים מבית לבית. שרה אהרנסון נתפסה, עונתה ולא אמרה מילה. היא התאבדה בבית המשפחה בזכרון יעקב, שהפך בשנים הבאות למוזאון. הטורקים עצרו רבים מאנשי המושבה, לרבות אפרים פישל אהרנסון, ראש המשפחה, ועינו אותם קשות.

בשנים הבאות הייתה זכרון יעקב מושבה לא גדולה. דומה היה שימיה הגדולים כבר מאחוריה. בתחילת מלחמת העצמאות, כשהיה ברור כי ירושלים לא תוכל לשמש בירה למדינה היהודית העתידה, הציעו יישובים שונים את עצמם כ"בירה זמנית". זכרון יעקב היה אחד מהם. נימוקי פרנסיו היו שמושבתם נמצאת במרכז הארץ, סמוך לקיסריה שבה יוקם, קרוב לוודאי, נמל גדול, ומה שחשוב לא פחות: מיקומה ההררי מתאים להקמת תחנת השידור של המדינה היהודית... משנות ה-60 ואילך, החלה צמיחה מחודשת של זכרון יעקב. סיעה לכך, ללא ספק, תכנית השימור המקיפה של רחובותיה הראשיים שהוכנה ובוצעה לקראת סיומה של המאה ה-20 ונתמכה על ידי מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. בראשית שנת 2012 עברה אוכלוסיית זכרון יעקב את רף 20,000 התושבים, והמושבה נהנית מגידול שנתי חריג של למעלה משלושה אחוזים.

תושביה סבורים, כדברי השיר, ש"לא תמצא מקום כזה, כזה טוב"...

זכרון יעקב שלי ד"ר מרדכי נאור

בית הפקידות, כיום מוזאון העלייה הראשונה (צילום: אלכס ליבק)

אחד משיריו הנודעים של הזמר אושיק לוי נקרא "זכרון יעקב שלי" והבית החוזר שלו אומר: "זכרון יעקב שלי, זכרון יעקב / לא תמצא מקום כזה, כזה טוב" (מילים ולחן: נפתלי אלטר).

מאה שנים לפני שנכתב השיר היה הברון אדמונד בנימין דה-רוטשילד מוכן לאמץ את מילותיו, שכן מכל המושבות שהקים בארץ ואחרות שתמך בהן, הייתה זכרון יעקב האהובה עליו ביותר, ולו רק מתוך הסיבה שבשמה הונצח אביו - הברון יעקב ג'יימס דה-רוטשילד. בצוואתו ביקש להיקבר באחוזת קבר על אחת מכתפי הכרמל, בסמוך לזכרון יעקב, ושם נטמנו ארונות הברון ורעייתו בשנת 1954.

השנה ציינה זכרון יעקב 130 שנה להקמתה. היא נמנתה עם גל המושבות הראשון של העלייה הראשונה, לצד ראשון לציון וראש פינה. קורותיה הארוכות מספקות לא מעט נקודות שיא.

בזכרון יעקב נקבע לראשונה ט"ו בשבט כחג נטיעות שנתי. יוזם החידוש הזה היה הסופר וחוקר תולדות ישראל זאב יעבץ, שניהל כמשך מספר שנים את בית הספר העממי במושבה. כט"ו בשבט תר"ן (1890) יצא יעבץ עם כל ילדי בית הספר לנטוע עצים בחלקה חשופה. המנהג התקבל בבתי הספר במושבות האחרות ובשנת 1908 אימצו אותו הסדרות המורים וקרן קימת לישראל כחג שנתי.

בזכרון יעקב הוקם בתחילת שנות ה-90 של המאה ה-19, על ידי הברון רוטשילד, יקב גדול, אח ליקב של ראשון לציון, והמותג "יקבי ראשון לציון וזכרון יעקב" היה מאבני היסוד של הכלכלה בארץ.

בקיץ תרס"ג (1903) נאספה בזכרון יעקב "הכנסייה הראשונה" - התכנסות ארצית ראשונה של כל נציגי היישוב היהודי הקטן, שמקצתם נבחרו בבחירות ואחרים מונו ביישובים השונים. בסך הכל מדובר היה ב-67 צירים. מירושלים באו 18 צירים, מיפו - שבעה, מזכרון יעקב - שישה, מפתח תקוה, מצפת ומראש פינה - ארבעה צירים מכל אחת, מראשון לציון ומטבריה - שלושה צירים מכל אחת, וממושבות קטנות יותר בעת ההיא הגיעו ציר או שניים. גם העיר חיפה היהודית, אז בראשית התפתחותה, יוצגה על ידי ציר אחד בלבד.

סמליל היקב (צילום: טדי ברונר, לע"מ)

הכניסה למוזאון (התמונות באדיבות יעקב בוגין)

לשילוב תכנית שימור בתוך תכנית המתאר של הכפר. המוזאון, שמופעל על ידי מתנדבים ואנשי היישוב, פתוח כרגע בשבת הראשונה והאחרונה של כל חודש, בתיאום מראש עם הרוח החיה שמאחוריו, דוביק גרודמן - טל': 054-4466776

צריף ראשוני

המחבר, שלמה הלל, נשיא המועצה לשימור אתרים, הוא איש ציבור מוכר זה שנים רבות. הוא כיהן כחבר כנסת, כשר המשטרה, כשר הפנים וכיושב ראש הכנסת ה-11. הספר עוסק בעיקרו בתקופה מוקדמת ופחות מוכרת בחייו, שבה הוא פעל במחירת בארצות ערב בשליחות "המוסד לעלייה ב".

שלמה הלל היה חתן פרס ישראל בשנת 1998 "על מפעל חיים ועל תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה בשנת יובל" ■

המדריך באתר המורשת ובמוזאון ההיסטורי. בתהליך חשיבה זה עלו צרכים רבים. בעקבותיהם גובש צוות היגוי של רכזי הדרכה ומנהלים ממגוון אתרים, שחשף בין היתר את הצורך בקיום דיאלוג עקבי ומסודר על הפדגוגיה החינוכית של אתרי המורשת. לשם כך הוקם 'מעגל ההדרכה' המכנס את כלל העוסקים בהעברת התוכן באתרים לדיון מתמשך. החוברת הינה פרי חשיבה מעמיקה של ההיסטוריון מוקי צור אשר ליווה והנחה את מפגשי "המעגל" בשנת תשע"ב. היא הופקה בשיתוף "ציוני דרך" - תכנית מורשת במשרד ראש הממשלה ומשרד התרבות והספורט ■

גימנסיה הרצליה, ארכיונים ברחבי הארץ והעולם ואוספים פרטיים של אדריכלים, צלמים, אמנים, בוגרי הגימנסיה ואחרים. בתערוכה בא לידי ביטוי חלקם המשמעותי של הגימנסיה ובוגריה בתולדות הארץ. הספר כולל את קטלוג התערוכה ומבחר מאמרים בנושא הגימנסיה, כגון: סיפורה החזותי, הקמת הדואר העברי בתל אביב על ידי תלמידי הגימנסיה, הגימנסיה כמחוז זיכרון ועוד ■

* את הספר ניתן לרכוש בחנות מוזאון ארץ ישראל בתל אביב. לחברי העמותה של מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל 10 אחוזי הנחה, עם הצגת תעודת חבר

פנינה בשרון - מוזאון חדש נחנך בכפר מל"ל

טל בן נון גלז - מנהלת מחוז מרכז

לכבוד שנת המאה לכפר מל"ל נחנך במושב מוזאון המספר את תולדות היישוב בדגש על ערכי ההתיישבות, העבודה העברית בארץ, השותפות והערבות ההרדית. את הרעיון להקמת המוזאון הגה חבר המושב ארנון ברודנר ז"ל שהיה יו"ר הוועד. חברו אליו איתן זלמנסון, רבקה בוגין, דוביק גרודמן והאוצרת סמדר לוי. המוזאון שוכן בבניין המזכירות של הכפר, בקומה התחתונה של מה שהיה בזמנו בית הספר האזורי הראשון והבית הציבורי (בית העם). המקום שהפך למחסן שופץ, המרפסת הקדמית נפתחה מחדש והפכה לחלק מהתצוגה. שני חדרי תצוגה מעוצבים להפליא מספרים את הסיפור בתצוגה מודרנית, נקייה ומרתקת, כמעט ללא מוצגים חומריים. בחצר החלקה הציבורית של הכפר, הוצב צריף ראשוני שהועתק מחלקה סמוכה. הצריף מכיל מוצגים מקוריים שנתרמו על ידי משפחות הכפר ומדגים את הפשטות והצניעות של החיים בראשית ההתיישבות. בהמשך החלקה חצר משק משוחזרת הכוללת לול, חלקת ירקות ופרדס עם הדגמה של שיטות השקיה מסורתיות. מוזאון כפר מל"ל הוא מוזאון מרחבי, המזמן למבקר בו סיור רגלי ברחבי המושב בין הצריף לבין המחלבה הישנה על דמויותיה הססגוניות, באר המים הישנה, הבריכה הראשונה, מנוע השאיבה, עגלת חביות המים וחורשת אלונים עתיקה.

כפר מל"ל הוקם כמושב פועלים בשנת 1912. ב-1920 נקנו האדמות על ידי קרן קימת לישראל והמקום יושב על ידי עולים מהעלייה השנייה. בתחילה נקרא המקום בשם "עין חי" עד שחבר במאורעות תרפ"א (1921), ולאחר מכן חודש ושינה את שמו לכפר מל"ל, על שם משה לייב לילינבלום. מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל פעלה

רוח קדים

בשליחות מחתרנית לארצות ערב
מחבר: שלמה הלל עורך: ד"ר מרדכי נאור
הוצאה: ספריית יהודה דקל
מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

"רוח קדים" הוא מסמך היסטורי אישי-ביוגרפי וראשוני מסוגו אודות העלייה הבלתי ליגאלית מארצות המזרח, במיוחד מעיראק, בימי המאבק על הקמת המדינה ומלחמת העצמאות. בצד סיפור העלייה, יש בו גם תיאורים וניתוח של המעשים, ההתרחשויות והמזימות הבין-ערביות והבינלאומיות מאותה תקופה. בספר משולבים מסמכים ועדויות מהתקופה.

מעגל הדרכה

במה לפדגוגיה של אתרי מורשת
מחבר: מוקי צור
הוצאה: ספריית יהודה דקל
מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

הפורומים האזוריים של המנהלים את אתרי המורשת, אותם מארגנת מחלקת חינוך של מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל בראשות אלעד בצלאל, עוסקים בחשיבה רחבה על תפקיד

ימי הגימנסיה

הגימנסיה העברית "הרצליה", 1905-1959
עורך: גיא רוז
הוצאה: מוזאון ארץ ישראל, תל אביב
הגימנסיה העברית "הרצליה"

ספר זה יצא לאור בעקבות השקתה של התערוכה "ימי הגימנסיה" במוזאון ארץ ישראל. גיא רוז, אוצר התערוכה, ערך מחקר מעמיק אודות תולדותיה של הגימנסיה, הן מבחינה היסטורית והן מבחינה אדריכלית. את הממצאים הוא אסף מתוך ארכיון

רכישת ספרי המועצה במחיר מוזל בטל': 03-5086624
נאמני המועצה זכאים לרכוש מספרי הוצאת "אריאל" ב-20% הנחה. פרטים בטל': 02-6434540

משטרת נהלל (צילום: מיכאל גינזבורג)

אתר רכבת העמק כפר יהושע
(באדיבות האתר)

מחסן בגדים במוזאון לראשית ההתיישבות
(באדיבות המוזאון)

תחנה שלישית: משטרת נהלל ההיסטורית

מצורת נהלל ההיסטורית נמצאת בנקודה אסטרטגית על קו התפר שבין נצרת ליגור. היא נחנכה בשנת 1936 בעיצומם של מאורעות הדמים שהתרחשו ברחבי הארץ. תפקידה של המצודה היה להגן על האוכלוסייה היהודית והערבית בעמק יזרעאל ועל אנשי השלטון הבריטי. על התחנה פיקד סרג'נט יצחק שבילי, מפקד סמכותי ובעל אישיות מרשימה, שיצר יחסי רעות עם כל תושבי העמק. במסווה של פעילות משטרתית שגרתית עזרו שוטרי התחנה, בפיקודו של שבילי, לפעילי ה"הגנה" בפעולות מבצעיות רבות. לאחר שיקום התחנה על ידי המועצה לשימור אתרים, הוקם בה מרכז מבקרים למורשת השוטר והנוטר העברי בארץ ישראל אותו מפעילה המועצה. באתר תצוגה הממחישה את אוירת התקופה ואת הקשר בין הנוטרים של ימי המנדט לשוטרי התחנה של היום וסרטון אורקולי על הנוטרים. במקום מתקיימים ערבי זמר וימי עיון ופעילויות מיוחדות לבתי ספר.

תחנה ראשונה: המוזאון לראשית ההתיישבות ע"ש עודד ארצי - קיבוץ יפעת

עודד ארצי (1931-1986), היה חבר קבוצת השרון, הגרעין המייסד של קיבוץ יפעת, ומי שהניח את היסוד להקמת המוזאון הקרוי על שמו. בשנת 1966, במלואת 25 שנה לקיבוץ יפעת, ריכז 'עודדי', כפי שקראו לו בקיבוץ, כלים חקלאיים שאסף לתערוכה. התגובות היו נלהבות ובעקבותיהן הוחלט להציבם בתצוגת קבע. בשנת 1972 נפתח המוזאון באופן רשמי. בשנים הראשונות הדגש היה על נושא ההתיישבות החקלאית בעמק, דרך הצגת המיכון החקלאי בלבד. בשנות ה-90 שינה המוזאון את פניו והחלו לשים את הדגש על החלוצים, בוני העמק. דרך סיפוריהם האישיים וחפציהם מוצג פרק חשוב ומרתק - יישוב עמק יזרעאל הלא הוא 'העמק'. המוזאון מציע מגוון רחב של תכניות הדרכה לקהלי יעד שונים, המציעות "מסע בזמן" אל האוהל, צריף המגורים, חדר האוכל וכל יתר האלמנטים המרכיבים את המכלול של "חצר הקיבוץ". לילדים מחכות הפתעות כמו תחפושות של בגדי חלוצים, נגרייה להכנת כלים ועוד. לקבוצות ניתן להזמין הדרכות בשילוב שחקנים ו'ארוחת חלוצים'. במקום מתקיימים אירועים שונים כגון ימי עיון, ערבי תרבות וכנסים.

תחנה שנייה: אתר רכבת העמק כפר יהושע

סמוך לכניסה למושב כפר יהושע, בחלקו המערבי של עמק יזרעאל, עובר כביש צר לצד שורת בתי אבן עתיקים ומרשימים השוכנים בלב חורשת איקליפטוסים גבוהי צמרת. כאן פעלה במשך קרוב ל-50 שנה תחנת אל-שמאם - אחת התחנות הראשיות והמרשימות של "רכבת העמק" המיתולוגית.

הרכבת, שנשללה בראשית המאה ה-20 על ידי הטורקים בפיקוח גרמני, חיברה בין חיפה לדרעה שבדרום סוריה, ומשם התחברה לנתיב המסילה החיג'אזית - מדמשק דרך עמאן לחצי האי ערב. שלוחתה של הרכבת בארץ ישראל כונתה "רכבת העמק".

באתר שבעה מבני אבן מרשימים בסגנון טמפלרי, בהם מבנה דו קומתי ששימש את הפקידות הבכירה של התחנה, כשבקומה העליונה התגורר מנהל התחנה עם משפחתו ובית שואב המים ("הבומבג'י") שבימים אלה מסתיים בו תהליך השימור. מרכז המבקרים, אותו מפעילה מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, שוכן במבנה חד קומתי משוקם ובו תצוגה מרהיבה המשחזרת את סיפורה של רכבת העמק. בין האטרקציות תמצאו רכבת מיניאטורית נוסעת, שהינה העתק מדויק של רכבת העמק. לצד התצוגה אולם בו מוקרן סרט אודות רכבת העמק.

באתר ובסביבתו מתקיימים סיורים מודרכים. כמו כן מתקיימים במקום ימי עיון, אירועי תרבות וזמר עברי ועוד. בחגים מתקיימות פעילויות מיוחדות לילדים כגון סדנאות יצירה, משחקי שולחן ושעת סיפור מומחה. קיימת גם אפשרות לערוך אירועים פרטיים צנועים כגון מסיבות בר מצווה וימי הולדת בסימן מורשת המקום.

משטרת נהלל ההיסטורית

שעות פתיחה:
ימים א'-ה' 8:00-15:00
בתיאום מראש

אתר רכבת העמק כפר יהושע

שעות פתיחה:
ימים א'-ה' 9:00-15:00
ימי ר' ושבת - לקבוצות בלבד,
בתיאום מראש

המוזאון לראשית ההתיישבות

שעות פתיחה:
ימים א'-ה' 9:00-15:00
שבת 11:00-14:00

הדרכה: בתיאום מראש
קבוצות בתיאום מראש בלבד

טל': 04-6415073

טל': 04-9534226

טל': 04-6548974

nahalal@shimur.org.il
www.shimur.org/nahalal/

rachelh@shimur.org.il
www.shimur.org/kfaryehoshua/

yifmuseu@yifat.org.il
www.shimur.org/yifat/

טבע בסביבה: לאחר הסיור באתרי המורשת (כולם או חלקם), אנו מציעים לצאת לטיול מרהיב עין ולב בשמורת יער אלונים אבא. השמורה היא חלק מיער אלונים שהשתרע בעבר מאזור קיסריה-חדרה בדרום ועד נצרת בצפון, אך נכרת ברובו בתקופת השלטון הטורקי כדי לשמש עצי בערה לקרונות הרכבת ההיא. זהו השריד הגדול ביותר שנותר מאותו יער טבעי.

בשמורה שביל מסומן המוביל את המטיילים לתוך יער הנשלט בעיקר על ידי אלון תבור, בליווי אשחר ארצישראלי, כליל החורש ולבנה רפואי. על כל אלה מכסים מטפסי החורש וביניהם מגוון שיחים. בחורף ובאביב מכוסה השמורה בשלל פרחי בר.

במקום נקודות תצפית על הכרמל ועל העמק המערבי וניתן לערוך פיקניק. הילדים ימצאו כאן כר נרחב לביילוי, ולאיסוף ספלולים ובלוטות.

איך מגיעים? מצומת אלונים פונים צפונה בכביש 7513 לכיוון בית לחם הגלילית ואלוני אבא. כ-200 מטר לפני הכניסה לאלוני אבא פונים שמאלה למגרש חניה קטן ומוסדר, משם יוצאים ולשם שבים לאחר טיול במסלול קל בן כשעה וחצי.